60.000.-

Ἡ

ΚΑΤΑΠΟΛΙΑΝΗ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΘΡΥΛΟΣ

281.99585
TAP

ΑΘΗΝΑΣ ΤΑΡΣΟΥΛΗ

Η ΚΑΤΑΠΟΛΙΑΝΗ

ΑΘΗΝΑΣ ΤΑΡΣΟΥΛΗ

Η ΚΑΤΑΠΟΛΙΑΝΗ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΘΡΥΛΟΣ

Δ. Ε. Α. Π. Π. 2000
ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΔΕ.Π.ΑΠ

ΑΘΗΝΑ
1944

281.949585
ΤΑΡ
ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΠΑΡΟΥ
Αρ. Εισαγωγής 3012

Ἀπαγορεύεται κάθε ἀνατύπωση κειμένου ἢ εἰκόνας.
Κάθε ἀντίτυπο πρέπει νὰ ἔχει τὴν ἰδιόχειρη ὑπογραφὴ τῆς συγγραφέως.

Αθηνά Ταρσούλη

ΣΤΗ ΜΝΗΜΗ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ ΜΟΥ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΚΑΙ ΜΑΡΙΓΩΣ ΠΙΤΤΑΚΟΥ

Επειδή, δσες φορὲς ταξίδεψα στὴν Πάρο, ἔνιωσα, βλέποντας τὴν Καταπολιανή, μία βαθύτερη χριστιανικὴ συγκίνηση νὰ μὲ συνεπαίρνει, σκέφτηκα νὰ τῆς ἀφιερώσω ἕνα βιβλίο. Ἐκεῖνο ποὺ προσπάθησα εἶταν νὰ συγκεντρώσω στὶς σελίδες του τὰ σκόρπια στοιχεῖα τὰ σχετιζόμενα μὲ τὴν ἱστορική, τὴν ἀρχιτεκτονική, τὴν αἰσθητικὴ καὶ τὴ λαογραφική της πλευρά, μὲ βάση τὶς κυριότερες πηγές, δικές μας καὶ ξένες.

Μὲ τούτη τή, χωρὶς καμιὰν ἀξίωση, μικρή μου μελέτη, δὲν πρόκειται νὰ ρίξω κανένα νέο φῶς στὸ ἱερὸ αὐτὸ μνημεῖο τῆς Ὀρθοδοξίας ποὺ εἶναι τὸ καύχημα ὄχι μόνο τῶν Κυκλάδων ἀλλὰ γενικότερα ὅλης τῆς ἀνατολικῆς χριστιανοσύνης. Ἡ σοφία τῶν σοφῶν καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα τόσων μελετητῶν, ποὺ ἀσχολήθηκαν μὲ τὴν Καταπολιανή, εἶπε ὅ,τι εἶχε νὰ πεῖ, ἂν καὶ περιμένουμε νὰ μᾶς ἀνακοινώσει καὶ ἄλλα ἀκόμη ἄγνωστα, γύρω ἀπὸ τὸν πανάρχαιο αὐτὸ ναὸ ποὺ οἱ αἰῶνες τὸν ἐτύλιξαν μέσα στὸ διάφανο πέπλο τοῦ θρύλου, ὅπως ἕνα παλιὸ πολύτιμο κόσμημα, καὶ ποὺ τὸν προσονόμασαν «Ἱερὰ Βηθλεέμ», ἀνάμεσα στὶς ἑλληνικὲς χριστιανικὲς ἀρχαιότητες.

Μέσ' ἀπὸ γενικοὺς ἱστορικοὺς σταθμούς, σχετιζόμενους μὲ τὰ νησιὰ τῶν Κυκλάδων, θὰ κάνουμ' ἕνα ταξίδι στὴν ὡραία πατρίδα τοῦ ἰαμβογράφου Ἀρχιλόχου, ὅπου, σὰν εὐλαβικοὶ προσκυνητές, ἀλλὰ καὶ σὰν καλὰ πληροφορημένοι ταξιδιῶτες, θὰ ξαναζωντανέψουμε ἱστορίες καὶ παραδόσεις, μέσ' ἀπὸ τὶς ἐντυπωσιακὲς εἰκόνες τόσο τοῦ ὡραίου τόπου, ὅσο καὶ τῆς μεγάλης του ἐκκλησίας.

Πρὶν ὅμως ἀγγίξουμε τὸ κύριό μας θέμα, θ' ἀνατρέξουμε στὰ ἱστορικὰ περασμένα τῶν κυκλαδικῶν νησιῶν τοῦ 'Αρχιπελάγους τοῦ Αἰγαίου, ποὺ προβάλλουν σὰν τριανταφυλλένιες νύφες μέσ' ἀπὸ τὸ γαλάζιο κῦμα καὶ σχηματίζουν ἕνα φωτεινὸ στεφάνι γύρω ἀπὸ τὴν ἀρχαία πατρίδα τοῦ θεοῦ 'Ηλίου, τὴ φωτογεννήτρα Δῆλο.

Οἱ Κυκλάδες, καθὼς εἶναι γνωστό, στάθηκαν ἀπὸ τὰ πιὸ ἀρχαῖα χρόνια τὸ κέντρο ἑνὸς μεγάλου καὶ ὡραίου πολιτισμοῦ, ποὺ τὰ ἴχνη του σώζουνται ἀκόμη σπαρμένα τόσο στὸ ἴδιο πάτριο ἔδαφος, ὅσο καὶ ἔξω ἀπὸ τὸν τόπο ποὺ τὰ γέννησε. Ἡ ἐξαιρετικὴ γεωγραφικὴ τους θέση, ἡ φυσική τους ὀμορφιά, τὸ διάφανο κλῖμα, ὁ ὀρυκτολογικὸς πλοῦτος τῶν θαυμαστῶν μαρμάρων τῆς Νάξου, τῆς Πάρου, τῆς Τήνου, ὁ χρυσὸς καὶ τὸ σίδερο τῆς Σίφνου, τὸ μολύβι τῆς Μυκόνου, ὁ ὀψιανὸς τῆς Μήλου, ἕνα εἶδος ἡφαιστειακῆς ὕλης ποὺ μ' αὐτήν, στὴ νεολιθικὴ ἐποχή, κατασκεύαζαν διάφορα ἐργαλεῖα, κι ἄλλα ἀκόμη πλούσια τοπικὰ προϊόντα, εἶχαν καταστήσει τὶς Κυκλάδες τὸ «μῆλον τῆς ἔριδος» ἀνάμεσα στοὺς διάφορους ἐπιδρομεῖς, βαρβάρους καὶ πολιτισμένους.

Στὰ προϊστορικὰ χρόνια πρῶτοι κάτοικοί τους εἶταν οἱ Κᾶρες, οἱ Λέλεγες καὶ οἱ Φοίνικες ποὺ ἅπλωσαν τὸ ἐμπόριο καὶ τὴ ναυτιλία τους στὸ Αἰγαῖο. 'Αργότερα, τὰ νησιὰ πέρασαν στὴν κατοχὴ τοῦ βασιλιᾶ τῆς Κρήτης Μίνωα καὶ τότε ἡ Πάρος κατοικήθηκε ἀπὸ Κρῆτες. Γι' αὐτὸ κι ὁ Πλίνιος τὴν ὀνόμασε Μινωΐδα. "Υστερα ἦρθαν οἱ "Ιωνες ποὺ ἔφευγαν πρὸς τὴν 'Αττικὴ καὶ τὰ νησιά, κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῶν Δωριέων. Οἱ "Ιωνες ρίχνουν τὸν πρῶτο καὶ γερὸ σπόρο τοῦ πολιτισμοῦ στὶς Κυκλάδες. 'Ακολουθοῦν οἱ Μηδικοὶ πόλεμοι καὶ τότε τὰ νησιὰ ὑποτάζονται στοὺς Πέρσες, ἀλλὰ λυτρώνουνται ἀπ' τὸ ζυγό τους, ὕστερ' ἀπὸ τὴ νίκη τῶν 'Ελλήνων στὴ Σαλαμῖνα καὶ συμμαχοῦν μὲ τοὺς 'Αθηναίους ποὺ γίνονται κύριοί τους, γιὰ νὰ καταλήξουν στὸ Φίλιππο τῆς Μακεδονίας.

'Απὸ τὰ πρῶτα χρόνια ἀσπάζονται τὸ Χριστιανισμό. Οἱ Ρωμαῖοι τὰ χρησιμοποιοῦν ὡς τόπους ἐξορίας τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν τῆς αὐτοκρατορίας. "Ερχονται ὕστερα οἱ καταστρεφτικὲς ἐπιδρομὲς τῶν Γότθων, τῶν Σλαύων, τῶν Σαρακινῶν. Οἱ "Ελληνες αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου κυριαρχοῦσαν τότε στὰ κυκλαδικὰ νησιά, ὡς τὴν ἐποχὴ τῆς 4ης σταυροφορίας τοῦ 1204, ὅταν καταλύθηκε τὸ βυζαντινὸ κράτος καὶ ὅλ' ἡ 'Ελλάδα ὑποτάχτηκε στοὺς Φράγκους. Τότε καὶ οἱ Κυκλάδες ἦρθαν στὴν κατοχὴ δύο βενετσιάνικων οἴκων, τῶν Γκύζη καὶ τῶν Σανούδων.

'Η Πάρος, ποὺ εἶναι τὸ τιμημένο βάθρο τοῦ ἱεροῦ μνημείου τῆς Καταπολιανῆς, στάθηκ' ἕνας σημαντικὸς παράγοντας πολιτισμοῦ στὴν ἀρχαιότητα. 'Εκεῖ γεννήθηκε ὁ μεγάλος γλύπτης Σκόπας καὶ

Δ.Ε.Α.Π.Π. 2000
ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΔΕ.Π.Α.Π.
ΠΑΡΟΥ

ὁ 'Αγοράκριτος, οἱ ὀνομαστοὶ μαθητὲς τοῦ ἡμιθέου τῆς σμίλης, τοῦ Φειδία, οἱ ζωγράφοι Πολύγνωστος, 'Αρκεσίλας καὶ Νικάνωρ, ὁ ἐλεγειακὸς Εὔηνος, ὁ ἰαμβογράφος 'Αρχίλοχος ποὺ ἀναφέραμε πιὸ πάνω. "Ομως ἐκεῖνο ποὺ ἀνάδειξε περισσότερο τὴν Πάρο, στὴν περιοχὴ τῆς καθαρῆς τέχνης, εἶταν ὁ θησαυρὸς τῶν μαρμάρων της ποὺ συναγωνίζονταν μὲ τὰ μάρμαρα τῆς Νάξου σὲ λευκότητα, σὲ καθαρότητα, σὲ διαφάνεια μοναδική. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ 'Οβίδιος ὀνόμασε τὴν Πάρο μαρμαροφόρα. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ ἀρχαῖοι καλλιτέχνες τῆς γλυπτικῆς προτιμοῦσαν τὰ παριανὰ μάρμαρα γιὰ τὰ ἔργα τους, ἐπειδὴ χάριζαν θαυμαστὴ λαμπράδα στὰ ἀγάλματα. Τὰ ὀλύμπια κορμιὰ τῆς 'Αφροδίτης τῆς Μήλου καὶ τοῦ 'Ερμῆ τοῦ Πραξιτέλη λαξεύτηκαν ἀπάνω σὲ μάρμαρα ποὺ βγῆκαν ἀπὸ τὰ σπλάχνα τῶν παριανῶν βουνῶν. 'Εκεῖ, στὰ βάθη τῶν λατομείων, οἱ ἐργάτες δούλευαν μερόνυχτα μὲ τὰ λυχνάρια γιὰ τὴν ἐξόρυξη τοῦ μαρμάρου ποὺ τὸ εἶχαν ἐπονομάσει «λυχνίτη». 'Η διαφάνειά του ξεπερνοῦσε σὲ βάθος τὰ ὀνομαστότερα μάρμαρα τοῦ κόσμου, γιατὶ ἔφτανε σὲ 35 χιλιοστόμετρα πάχος, ἐνῶ τῆς Καρράρας φτάνει σὲ 25 καὶ τῆς Πεντέλης σὲ 15. Κ' ἐπειδὴ οἱ κρυσταλλικοί του κόκκοι ἦταν λεπτότατοι, ἀπορροφοῦσαν εὔκολα τὸ φῶς, πρᾶγμα ποὺ πρόσθετε στὸ παριανὸ μάρμαρο κάτι ἀπὸ τὴ διαύγεια τοῦ ἀλάβαστρου καὶ τὴν ἀπόχρωση τοῦ φιλντισιοῦ, μὲ τὸν καιρό. 'Ο ὀρυκτολογικὸς αὐτὸς πλοῦτος τῆς Πάρου εἶχε ἀναπτύξει σὲ μεγάλο βαθμὸ τὴν τέχνη τῆς ἀγαλματοποιΐας καὶ τῆς ἀγγειοπλαστικῆς στὶς Κυκλάδες, τέχνη ποὺ εἶχε πιὰ καθιερωθεῖ σὰν παράδοση σὲ ὁλόκληρες γενιές, οἱ ὁποῖες εἶχαν δημιουργήσει παντοῦ σπουδαῖα καλλιτεχνικὰ ἐργαστήρια. 'Αριστουργήματα λαξευτῶν ἔργων ἄδολης καλλιτεχνικῆς μορφῆς — ἀετώματα ναῶν, ἀγάλματα, ἀνάγλυφα, οἱ Κόρες τῆς 'Ακρόπολης ποὺ δόξασαν τὴν ἀθανασία τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς τέχνης—γεννήθηκαν ἀπὸ τὴ βελούδινη σάρκα τῶν παριανῶν μαρμάρων καὶ ἀπὸ Παριανοὺς τεχνῖτες ποὺ μετέφεραν τὴν τέχνη τους σὲ ὅλη τὴν 'Ελλάδα.

Σὲ πάριο μάρμαρο χαράχτηκε, ἀπὸ ἀνώνυμο συγγραφέα, ἡ ἀρχαιότατη ἐκείνη, σὲ ἀττικὴ διάλεχτο, ἐπιγραφή, ἡ γνωστὴ μὲ τ' ὄνομα «Πάρια μάρμαρα» ἢ «Πάριον Χρονικόν», ποὺ ἀνακαλύφτηκε στὸ ὁμώνυμο νησὶ τὸ 1672 κι ὅπου ἀναφέρονται τὰ πολιτικὰ γεγονότα καὶ οἱ χρονολογίες γιὰ τὴ γέννηση καὶ τὸ θάνατο τῶν γνωστότερων λογοτεχνῶν τῆς ἀρχαιότητας ἀπὸ τὰ 1528, ἐποχὴ τοῦ Κέκροπα, ὡς τὸ 264 π.Χ.

Μὲ τὸ πέρασμα τῶν αἰώνων ἡ Πάρος ἀκολούθησε τὴν τύχη τῶν ἀδερφῶν της τῶν Κυκλάδων. 'Απὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ ποὺ κυρίεψε τὴν Κρήτη κ' ἐλευτέρωσε τὰ νησιὰ ἀπὸ τὶς κουρσάρικες ἐπιδρομὲς τῶν 'Αράβων, ἡ Πάρος, ἔπειτ' ἀπὸ καταστροφὲς κι ἐρημώσεις, ἄρχισε πάλι νὰ κατοικιέται. 'Αλλὰ ὕστερ' ἀπὸ τὴν κατάλυση

τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ποὺ πέρασε στὴ φράγκικη κατοχὴ μὲ τ' ἄλλα νησιά, γνώρισε τὶς φοβερὲς ἐπιδρομὲς τῶν πειρατῶν καὶ πιὸ πολὺ τοῦ Χαρεϊδὶν Βαρβαρόσα, στὰ 1537, ποὺ ἐξανδραπόδισε 6.000 κατοίκους κ' ἔφερε στὸν τόπο μεγάλες συφορές.

Σὰν ἔγινε τότε ἡ ἅλωση τῆς πρωτεύουσας τοῦ νησιοῦ, τῆς Παροικιᾶς — τὴν ὀνομασία της χρωστάει σὲ ἀρχαιότατη ἀγροτικὴ ἐκκλησιαστικὴ παροικία ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Ἰουστινιανοῦ — ἀπὸ τὴν τούρκικη ἀρμάδα τοῦ Βαρβαρόσα, σχετικὰ μὲ τὸ χαλασμὸ τοῦ τόπου, γράφει ἕνα παλιὸ χρονικό: «Τὴν πρώτη μέρα ἄλλο ντεζάστρο δὲν ἐγένηκε παρὰ τὸ πέσιμο μιᾶς κολόνας τοῦ ἀρχοντικοῦ τοῦ σιὸρ Μικὲ Βαντάλια, ποὺ προῆρθε ἀπὸ τὴ μπομπάρδα. Ἀπὸ τὸ βουητό της ἕνας νέρος πετεινὸς τρόμαξε καὶ ψόφησε. Ὕστερα ὅμως ἐβάλασι οἱ Τοῦρκοι φωτιὰ στὸν καλαμιῶνα καὶ ὅσοι χριστιανοὶ ἐφύγασι τὸ πῦρ ἐπέσασι εἰς τὸν σίδηρον». Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἐπισημότερους Ἕλληνες καὶ Βενετοὺς ἐσφάχτηκαν καὶ «τῆς κυρᾶς Ἀννέζως Κουμπάραινας Καπιστρινῆς ἁρπάσασι ἀπὸ τὴν ρόγαν τὸ μωρὸν ὅπου ἐβύζαινε καὶ ἀποκόψασι τὸν μαστόν...».

Ἕνα λαϊκὸ τραγοῦδι ποὺ διασώθηκε στὴ μονὴ τῶν Ἰβήρων τοῦ Ἁγίου Ὄρους λέει αὐτὰ ἐδῶ:

Ὅλα τὰ δώδεκα νησιὰ στέκουν ἀναπαμμένα,
κ' ἡ Πάρο ἡ βαρειόμοιρη στέκετ' ἀποκλεισμένη,
κι' ὅσοι τὴν ξέρουν κλαίουν την, κι' ὅλοι τηνε λυποῦνται
καὶ σὰν τὴν κλαί' ἡ Δέσποινα κανεὶς δὲν τήνε κλαίγει.

Πάρο, μηλιὰ μυριστική, μῆλον τοῦ Παραδείσου,
Πάρο, καὶ τί σοῦ ὀργήστηκεν αὐτὸς ὁ Παρπαρούσης,
δευτέρα μέρα πρόβαλε τὰ κάτεργα στὴν Πάρο,
ἄλλοι λέγουν βενέτικα, ἄλλοι τ' Ἀντρέα Ντόρια.

Σειρὰ μέσ' ἀπὸ τοὺς αἰῶνες ξετυλίχτηκαν τὰ θλιβερὰ γεγονότα γύρω ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ νησιά, ὡς τὴν εὐλογημένη ὥρα τῆς ἐθνικῆς μας ἀναγέννησης, χωρὶς νὰ λυγίσει, χωρὶς νὰ λιποψυχήσει ἡ ὅσο πολυβασανισμένη, τόσο καὶ ἀκαταδάμαστη καὶ χιλιοδύναμη νησιώτικη ψυχή, ἡ αἰώνια ἑλληνικὴ ποὺ ὅσο τὴν κέντριζε ἡ λαχτάρα τῆς ἐλεύτερης πατρίδας, ἄλλο τόσο τήνε θέρμαινε, στὸ μεγάλο της ἀγώνα, ἡ βαθύτατη χριστιανική της πίστη, ἄγκυρα πάντα καὶ σανίδα τῆς σωτηρίας της. Ἡ μεγάλη τούτη πίστη μὲ ἰδιαίτερη λατρεία ἐκδηλώθηκε κ' ἐκδηλώνεται στὴν Ὑπέρμαχο Στρατηγό, τὴ μεγάλη Μητέρα τοῦ Χριστοῦ ποὺ λατρεύεται ἀκόμη περισσότερο στὰ ἑλληνικὰ νησιὰ καὶ ἰδιαίτερα στὶς Κυκλάδες. Βαγγελίστρα στὴν Τῆνο, Πανάχραντη στὴν Ἄντρο, Τουρλιανὴ στὴ Μύκονο, Καστριανὴ στὴ Τζιᾶ, Κανάλα στὴν Κύθνο, Χοζοβιώτισσα στὴν Ἀμοργό, Καταπολιανὴ στὴν Πάρο. Εἶναι ἡ μία καὶ ἡ ἴδια παρηγορήτρα καὶ προστάτισσα τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, τὸ θάρρος τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς. Οἱ ἀφιερωμένες στὴν Παναγία ἐκκλησίες εἶναι οἱ περισσότερες σὲ ἀριθμὸ καὶ οἱ ὡραιότερες, τόσο ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ἀρχιτεκτονικῆς μορφῆς ὅσο καὶ γιὰ τὸν ἐσωτερικό τους πλοῦτο. Ἀλλὰ καμμία ἄλλη δὲ φτάνει στὴ θρυλικὴ ὀμορφιὰ καὶ στὴν ἱστορικὴ ἀξία τὴν Καταπολιανὴ τῆς Πάρου.

Η ΚΑΤΑΠΟΛΙΑΝΗ πρόβαλε μπρός μου ἕνα καλοκαιρινὸ πρωΐ, γιατὶ πρωινός εἶναι πάντα ὁ πρῶτος μας χαιρετισμός στὰ κοντινότερα νησιὰ τοῦ Αἰγαίου. Τὴν εἶδα μὲ τὴν ἀνατολὴ τοῦ ἥλιου νὰ λάμπει σὰν κυρίαρχο διάδημα ὅλης τῆς πολιτείας, ἐπιβλητική, ἀχτινοβόλα, μέσ' ἀπὸ τὸ κατάλευκο μοναστηριακό της τεῖχος. Ὅσοι ἐπισκέφτηκαν τὴν Πάρο, στὸ ἀντίκρυσμα τῆς Καταπολιανῆς θὰ αἰστάνθηκαν, χωρὶς ἄλλο, τὴ βαθύτατη καὶ κατανυχτικὴ συγκίνηση ποὺ μᾶς ξυπνοῦνε στὴν ψυχὴ τὰ μεγάλα θρησκευτικὰ ὁράματα, τὰ συνυφασμένα μὲ περασμένες δόξες γεμάτες ἐθνικὰ ἰδανικά.

Ἡ Παροικιά, μὲ τὸ μεγάλο σκιερὸ βουνό της, μὲ τὶς ἀπαλόγραμμες ἀνηφοριές, τοὺς γαλήνιους κόλπους, τὸ παλιό της κάστρο, τοὺς γραφικοὺς ἀνεμόμυλους, τὶς ἁπλόγραμμες ἐκκλησοῦλες, τὰ κυβιστικὰ χωρὶς κεραμίδια σπίτια της, ζεῖ κι' ἀναπνέει κάτω ἀπὸ τὸ μεγάλο ἴσκιο καὶ τὸ μεγάλο φῶς τῆς Καταπολιανῆς. Οἱ Παριανοί, σὲ κάθε στροφὴ τῆς ὁμιλίας τους, ἐπικαλοῦνται τὴν Κυρὰ τὴν Καταπολιανή. Κι αὐτὸ εἶναι τὸ ἀληθινὸ ἐπίθετό της, ποὺ τῆς

δόθηκε ἀπὸ τὰ πρῶτα βυζαντινὰ χρόνια, ὅταν ἱδρύθηκε στὸ κάτω μέρος τῆς πολιτείας, λεγόμενο κάποτε Κατάπολα ἢ Καταπόλια, ἢ καὶ ἀκόμη ἀπὸ τὸ «κάτω πόλη», ὅπως ἄλλοι πιστεύουν.

Σὲ παλιοὺς κώδικες καὶ ἔγγραφα τὴν ὀνομάτιζουν «Καταπολιανή», καθὼς καὶ «Ἑκατονταπυλιανή». Ἡ τελευταία ὅμως τούτη ὀνομασία ἀπὸ τοὺς νεότερους ἐρευνητὲς θεωρήθηκε σφαλερή. Ὀφείλεται σὲ μερικοὺς λόγιους Παριανοὺς τοῦ 17ου αἰώνα πού, θέλοντας νὰ δώσουν πιὸ ἐπιβλητικὸ ἐπίθετο στὸ μεγάλο τους ναό, τὸν ὀνόμασαν,

ΜΙΑ ΑΠΟΨΗ ΤΗΣ ΚΑΤΑΠΟΛΙΑΝΗΣ

μὲ τὴ συγκατάθεση τοῦ Πατριάρχη Θεόκλητου, «Παναγία Ἑκατονταπυλιανή», ἐπειδή, σύμφωνα μὲ μιὰ παράδοση, εἶχε ἑκατὸ πύλες καὶ παράθυρα. Ἀπὸ τότε ἐπικράτησε ἡ ὀνομασία «Ἑκατονταπυλιανή» ἢ «Ἑκατομπυλιανή», λέξη ποὺ θυμίζει τὶς ἑκατόμπυλες Αἰγυπτιακὲς Θῆβες. Οἱ Παριανοὶ πιστεύουν πὼς ἡ μεγάλη ἐκκλησία εἶχε 99 πόρτες καὶ παράθυρα ὁρατά. Ἡ ἑκατοστὴ πόρτα εἶναι ἀόρατη καὶ θ' ἀνοίξει ὅταν οἱ Ἕλληνες πάρουν τὴν Πόλη. Τούτη πάλι

ἡ παράδοση θυμίζει τὴ σχετικὴ μὲ τὴν Ἅγια Σοφιὰ τῆς Πόλης. Ἑκατονταπυλιανὴ τὴν ὀνομάζουν στὰ ἔργα τους ὁ Νικόδημος ὁ Ἁγιορίτης, ὁ Καισάριος Δαπόντες, καθὼς καὶ ἄλλοι παλαιότεροι. Ἀντίθετα, σὲ ἄλλα παλιὰ χαρτιά, ὅπως σ' ἕνα ὑπόμνημα ἀναμεταξὺ Πάρου καὶ Νάξου στὰ 1556, σ' ἕνα βιβλίο τῶν μοναχῶν Καπουκίνων τῆς Νάξου, τὸ 1666, στὴ σφραγίδα τοῦ κοινοῦ τῶν Παροικιωτῶν τοῦ 1672, σ' ἕνα γράμμα τοῦ Πατριάρχη Κύριλλου τῆς Νικομήδειας, τοῦ 1754, ὅταν συγκαταλέγει τὴν «Παναγία» ἀνάμεσα στοὺς σταυροπηγιακοὺς ναούς, ἡ ἐκκλησία γράφεται «Καταπολιανή». Ἔτσι καὶ οἱ περισσότεροι ξένοι περιηγητές, γιὰ Καταπολιανὴ τὴν ἀναφέρουν στὰ βιβλία τους, κι' αὐτό, καθὼς κρίνουν οἱ νεότεροι ἐρευνητές, εἶναι καὶ τὸ σωστότερο ἐπίθετό της.

Ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὅταν ὁ μεγάλος αὐτὸς αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου ἔχτιζε τὴν Ἅγια Σοφιὰ καὶ λάμπραινε τὸ βασίλειό του μὲ τὶς ἀριστουργηματικότερες ἐκκλησίες, ὅπως καὶ τ' ὀχύρωνε μὲ τὰ δρακόχτιστά του κάστρα, ἡ Καταπολιανὴ ὄρθωνε τὸ ἐπιβλητικό της ἀνάστημα στὴν καρδιὰ τῶν Κυκλάδων, στόλισμα κ' ὑπέρκαλλο μνημεῖο τῆς παλαιοχριστιανικῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

Σχετικὰ μὲ τὴν πρωταρχική της θεμελίωση δὲν ἐσώθηκαν βασικὰ ἐξακριβωμένες πληροφορίες. Ἡ παράδοση πλέκει γύρω της περισσότερους θρύλους ἀπ' ὅσα μᾶς λέει ἡ ἱστορία. Στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, λένε πὼς τὴν ἔχτισε ὁ ἀρχιτέκτονας τῆς Ἅγια Σοφιᾶς. Οἱ βυζαντινολόγοι παραδέχονται πὼς ἡ Καταπολιανὴ τελείωσε καὶ ὁλοκληρώθηκε τὸν 6ον αἰώνα. Πότε ὅμως ἄρχισε νὰ θεμελιώνεται ; Σ' αὐτὸ κανεὶς δὲν ἀπαντάει. Ὑπάρχει μιὰ παράδοση ποὺ λέει : «Τὸν 4ον αἰώνα». Ἡ παράδοση τούτη, ἔτσι ποὺ τὴν ἐστόλισε ἡ φαντασία τῶν ἀνθρώπων, πῆρε μέσ' ἀπὸ τοὺς αἰῶνες τὴ μορφὴ ἑνὸς ὡραίου παραμυθιοῦ, μὲ βάση τὴ βυζαντινὴ ἱστορική του προέλευση.

Ἂν ἡ ἱστορία εἶναι ἡ ἀδιάψευστη μαρτυρία τῆς ἀλήθειας, ὁ θρῦλος εἶναι τὸ μαγνάδι, τὸ ξεκουραστικὸ παρα-

μύθι. Εἶναι τὸ ποιητικὸ βαυκάλισμα μέσ' ἀπὸ τὴ μετουσιωμένην ἱστορικὴ ἀλήθεια. Οἱ περισσότεροι θρῦλοι ξεκίνησαν, τὶς πιὸ πολλὲς φορές, ἀπὸ μιὰ ἱστορικὴ αἰτία ποὺ μὲ τὸν καιρό, πῆρε τὴ μυθοπλαστικὴ μορφὴ τῆς φαντασίας τοῦ λαοῦ ποὺ τὴν ἐγέννησε ἡ ἴδια του ψυχή. Μι' ἀνάγκη ἐσωτερικῆς αὐτοσυγκέντρωσης καὶ αὐτοσυντήρησης, μαζὶ κ' ἐθνικῆς συναισθηματικότητας, ἔδεσε τὴ ζωὴ τοῦ λαοῦ μὲ τὸ νῆμα τοῦ θρησκευτικοῦ ἰδίως θρύλου πού, πιὸ πολύ, πλέκεται μὲ θέματα ἡρωϊκοῦ ἢ πατριωτικοῦ περιεχόμενου. Γιατὶ ὁ θρῦλος ἔρχεται, σὰν ἕνα μυστηριακὸ καὶ μαγνητικὸ ρεῦμα, νὰ συνδέσει τὰ περασμένα μὲ τὰ τωρινά, νὰ ξυπνήσει τὶς νοσταλγίες, νὰ τυλίξει τὸ συνειδητό μας κόσμο σὲ μιὰ μυστικόπαθη ἀτμόσφαιρα συγκίνησης καὶ συμβολικῆς ἰδέας ποὺ ξυπνάει βαθύτερα τὴν ἔμφυτη στὸν ἄνθρωπο θρησκευτικότητα καὶ πού, χωρὶς αὐτήν, ἡ ψυχὴ ἀποξενώνεται ἀπὸ τὸ φυσικό της κέντρο, ἀπὸ τὸν ἄξονα τῆς ἐσωτερικῆς της ἁρμονίας. Ὁ θρῦλος μᾶς κρατάει μετέωρους ἀνάμεσα στὴ λογικὴ σκέψη καὶ στὰ πλάσματα τῆς φαντασίας, μᾶς νανουρίζει ἀνάμεσα στὸ παραμύθι, στ' ὄνειρο καὶ στὴν πραγματικότητα. Ἔτσι λοιπόν, μέσ' ἀπ' αὐτὸ τὸ μαγικὸ δίχτυ καὶ σὰν ὁραματιστὲς ἑνὸς ὡραίου θρύλου ποὺ ἔχει τὶς ρίζες του σὲ μιὰ ὁλοζώντανη ἀλήθεια, ἂς ρίξουμε τὸ βλέμμα μας στὴν Καταπολιανή. Ἂς μποῦμε στὴν ποιητικὴ ἀτμόσφαιρα της κι ἂς ἀναπνεύσουμε, σὰν ἱερὸ ἄρωμα, τὸ μῦρο τοῦ λιβανωτοῦ της.

Η Ἁγία Ἑλένη, ἡ μάνα τοῦ Μεγάλου Κωσταντίνου, πηγαίνοντας τὰ 326 στὴν Παλαιστίνη, γιὰ νὰ βρεῖ τὸν Τίμιο Σταυρό, ἀπὸ τὴ μεγάλη τρικυμία ποὺ τὴ βρῆκε στὸ πέλαγος, ἀναγκάστηκε ν' ἀράξει στὴν Παροικιά. Βγῆκε μὲ τὴν ἀκολουθία της ἀπ' τὸ καράβι καὶ ζήτησε καταφύγιο σὲ μιὰ μικρὴ ἐκκλησιά. Ἐκεῖ προσευχήθηκε γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ της. Τὴ νύχτα ὁραματίστηκε τὴν Παναγία ποὺ τῆς ἔδειξε σὲ πιὸ μέρος τῆς Ἱερουσαλὴμ εἶταν κρυμμένος ὁ Τίμιος Σταυρός. Ἔταξε τότε νὰ χτίσει μιὰ μεγάλη ἐκκλησιὰ στὴν Πάρο, τὴν Κοίμηση τῆς Θεοτόκου. Ὅταν ἐγύ-

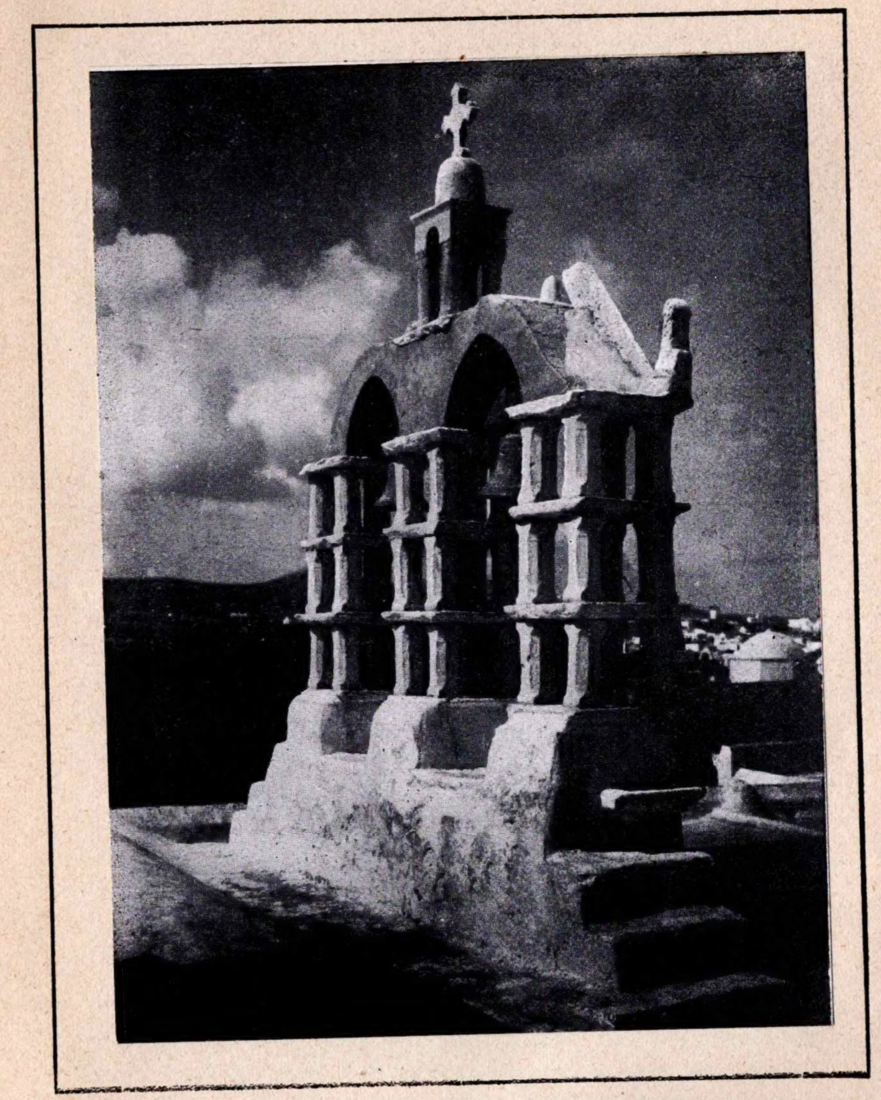

ΕΝΑ ΑΠΟ ΤΑ ΚΑΜΠΑΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΚΑΤΑΠΟΛΙΑΝΗΣ

ρισε στὴν Πόλη, ξεμολογήθηκε τὸ μεγάλο πόθο της στὸν αὐτοκράτορα, τὸ γυιό της. Δὲν πρόφτασε ὅμως νὰ ἰδεῖ συντελεσμένο τ' ὄνειρό της, γιατ' εἶταν τότε ὀγδόντα χρονῶ καὶ σὲ λίγο πέθανε. Ἂν καὶ περνοῦσαν τὰ χρόνια, ὁ Μέγας Κωσταντῖνος δὲν ξέχναγε τῆς μάνας του τὸ τάξιμο, ποὺ τοῦ τὸ εἶχε ἀφήσει σὰν ἀπαράβατη διαθήκη.

Ἕνα πρωὶ—καθὼς λέει τούτη ἡ παράδοση— οἱ νησιῶτες εἶδαν ἕνα βασιλικὸ καράβι νὰ μπαίνει στὸν κόλπο τῆς Παροικιᾶς καὶ νὰ ρίχνει τὴν ἄγκυρά του στὰ ἥσυχα νερά. Δὲν εἶταν συνηθισμένοι σὲ τέτοιου εἴδους ἐπισκέψεις. Τὰ κουρσάρικα καράβια τοὺς εἶταν πιὸ πολὺ γνωστά. Ὅμως τοῦτο δῶ ἔμοιαζε σὰν αὐτὰ ποὺ λὲν τὰ παραμύθια. Εἶχε ἄλμπουρα χρυσᾶ, πανιὰ φουσκωμένα σὰν τὰ φτερὰ τῶν ἀετῶν. Ἡ σημαία του ἀνεμίζονταν περήφανη στὴν κορφὴ τῶν καταρτιῶν ὅπου ἕνας χρυσὸς σταυρὸς ἔλαμπ' ἐπιβλητικός. Δύο μεγάλοι ἄρχοντες, σταλμένοι ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα, κατέβηκαν στὴ στεριὰ κι ἄρχισαν νὰ ψάχνουν στὸν τόπο, σύμφωνα μὲ τὶς ὁδηγίες τοῦ Κωσταντίνου, στὰ μέρη ποὺ τοῦ εἶχε περιγράψει ἡ μητέρα του. Οἱ Παριανοὶ ρωτοῦσαν ὁ ἕνας τὸν ἄλλο: Τί νὰ σημβαίνει ἄραγε, τί πρόκειται νὰ συμβεῖ; Κανεὶς δὲν ἤξερε τὸ μυστικό, κανένας ἄλλος ἐξὸν ἀπὸ ἕνα γέροντα παπᾶ ποὺ ἔμενε στὸ ἐκκλησάκι ὅπου εἶχε καταφύγει ἡ Ἁγία Ἑλένη. Μόνο σ' αὐτὸν ἡ γριὰ βασίλισσα εἶχ' ἐξομολογηθεῖ τὸ τάξιμό της. Τὸ ἐκκλησάκι τοῦτο εἶναι τὸ μεγαλωμένο ἀργότερα παμπάλαιο παρεκκλήσι τοῦ Ἅη Νικόλα ποὺ βρίσκεται τώρα κάτω ἀπὸ τὴ μεγάλη στέγη τῆς Καταπολιανῆς. Ἔτσι λοιπὸν ἄρχισε νὰ χτίζεται ὁ μεγάλος ναὸς τὸν 4ον αἰώνα—ὅπως τὸ θέλει ἡ παράδοση—γιὰ νὰ συνεχιστεῖ καὶ νὰ τελειώσει τὸν καιρὸ τοῦ κοσμοκράτορα Ἰουστινιανοῦ.

Ἔτσι ποὺ παίρνει ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ λαοῦ τὴ λογοτεχνικὴ μορφὴ ἑνὸς μακρινοῦ διηγήματος, αὐτὴ ἡ παράδοση δικαιολογεῖται, γιατὶ ἕνα μέρος τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἅη Νικόλα ἀνήκει πραγματικὰ σὲ προγενέστερη ἐποχὴ καὶ διατηρεῖ ἀκόμη ζωηρὸ τὸ σύνδεσμό της μὲ τὴν ἀρχαιότητα, γιατὶ οἱ κολῶνες της προέρχονται ἀπὸ ἀρχαίους Ἑλληνικοὺς ναοὺς—ἕνας ἀπὸ τοὺς σημαντικώτερους εἶταν στὴν

Πάρο καὶ ὁ ναὸς τῆς Δήμητρας—καὶ τὸ σχῆμα του ἔδειχνε τύπο κλασικὸ παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς. Ὅταν ἐχτίστηκε ἡ Καταπολιανή, αὐτὸ τὸ παρεκκλήσι πέρασε ἀπὸ ἀρχιτεκτονικὲς μεταβολές, ὥστε νὰ συνδεθεῖ ὀργανικὰ μὲ τὸν κύριο ναὸ τῆς Καταπολιανῆς.

Οἱ παλιοὶ βυζαντινοὶ χρονογράφοι δὲ μᾶς διαφωτίζουν σχετικὰ μὲ τὸ περίφημο τοῦτο μνημεῖο κι οὔτε ἀναφέρουν τὴν Πάρο ὡς τόπο ὅπου πήγαιναν προσκυνητές. Πολὺ μέρος σχετιζόμενο μὲ τὴ θρησκευτικὴ πλευρὰ τοῦ νησιοῦ καὶ τῆς μεγάλης του ἐκκλησίας, στὰ βυζαντινὰ χρόνια, μένει σκοτεινό. Ἡ παλίρροια τῶν ἀλλεπάλληλων βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν στὸ Αἰγαῖο δὲν ἄφησε, καθὼς φαίνεται, τὸν καιρὸ νὰ μελετηθεῖ ὅσο ἔπρεπε τὸ σπουδαῖο τοῦτο ζήτημα. Καὶ ἂν δὲν ὑπῆρχε ἡ συγγραφὴ τοῦ Συμεὼν τοῦ Μεταφράστη ποὺ μέσα στὸ βίο καὶ τὴν πολιτεία τῆς Ὁσίας Θεοκτίστης περιγράφει τὴν Καταπολιανή, δὲ θὰ ξέραμε καὶ πολλὰ πράγματα σχετικὰ μὲ τὴ μεγαλοπρέπεια καὶ τὸν ἐσωτερικὸ διακοσμητικό της πλοῦτο ποὺ βέβαια, δὲν εἶχε μείνει ἀκέραιος ἀπὸ τὶς λεηλασίες, ὅταν στὰ 903 μ.Χ. ὁ Συμεὼν ἐπέρασε ἀπὸ τὴν Πάρο.

Πρὶν περιγράψουμε τὸ ναό, ὅπως βρίσκεται σήμερα, πρέπει νὰ γνωρίσουμε τὸν ἄξιο καὶ μεγαλόπνευστον αὐτὸ ἐκκλησιαστικὸν ἐρευνητή, τὸ Συμεὼν τὸ Μεταφράστη. Μὲ τὴν περιγραφή του ποὺ ἔχυσε ὄχι, βέβαια, πλούσιο φῶς γύρω ἀπὸ τὴν παλαιότερη μορφὴ τῆς Καταπολιανῆς, θὰ μάθουμε καὶ ποιὰ ἦταν ἡ Ὁσία Θεοκτίστη ἡ Λεσβία καὶ ποιὸς ὁ σύνδεσμός της μὲ τὴν Πάρο, ἰδιαίτερα μὲ τὸ ναὸ ποὺ κάτω ἀπὸ τοὺς θόλους του ἀσκήτεψε, ἅγιασε καὶ πέθανε.

Συμεὼν ὁ Μεταφράστης, πρὶν μάγιστρος καὶ λογοθέτης τοῦ αὐτοκράτορα Λέοντα τοῦ Σοφοῦ, πατέρα τοῦ Κωσταντίνου τοῦ Πορφυρογέννητου, ἔζησε ἀνάμε-

Ο ΤΡΟΥΛΛΟΣ ΟΠΩΣ ΕΙΝΑΙ ΣΗΜΕΡΑ

σα στόν 9ο καί στό 10ον αἰώνα. Εἶχε τά μεγαλύτερα ἀξιώματα τοῦ βασιλείου, σάν ἀνώτερος ἄνθρωπος μέ μεγάλη μόρφωση καί σάν εὐσεβέστατος χριστιανός πού εἶταν, γι' αὐτό καί χρημάτισε πρέσβυς, ὑπουργός καί στρατηγός. Τό κοσμικό του ὄνομα εἶταν Νικήτας, λένε, ὁ Παφλαγών. Ὅταν οἱ Σαρακινοί κυρίεψαν καί λεηλάτησαν τήν Κρήτη, ὁ Λέων, μαζί μέ τό μεγάλο ναύαρχό του τόν Ἡμέριο, ἔστειλε καί τόν ἄξιο στρατηγό του Νικήτα στήν ἐκστρατεία τῆς Κρήτης. Εἶχε μεγάλη πίστη στή δύναμη τοῦ λόγου του καί τοῦ ἀνάθεσε νά ὑποτάξει μ' αὐτό τό χάρισμά του εἰρηνικά τούς Ἄραβες, ἀλλιώτικα, μαζί μέ τόν Ἡμέριο νά τούς ἐξολοθρέψουν μέ πόλεμο. Ὁ μάγιστρος δέχτηκε τήν τιμητική ἀποστολή, φιλώντας τό χέρι τοῦ βασιλιᾶ. Ἀλλά καί τοῦ ζήτησε μιά χάρη γι' ἀνταπόδοση. Μιά χάρη πού θά τοῦ τήν ἔλεγε, ὄχι τώρα, ἀλλά ὅταν θά γύριζε νικητής ἀπό τήν Κρήτη. Ὁ αὐτοκράτορας τοῦ ἀπάντησε πώς, μετά χαρᾶς, θά γίνει τό θέλημά του ὅποιο καί νάναι, φτάνει νά γυρίσει νικητής. Κι ὁ λογοθέτης ἔφυγε μέ τήν εὐχή καί μέ τήν εὐλογία του. Σάν ἔφτασε στήν Κρήτη, παρουσιάστηκε ἀπό μέρους τοῦ βασιλιᾶ στούς Ἄραβες ἀρχηγούς καί τούς εἶπε τά αἰτήματά του. Ὁ ἐμπνευσμένος λόγος του ἔκλεινε τόση σοφία καί τόση πειθώ, τόσο πραϋντικό τόνο καί τόσο ἀκαταμάχητα ἐπιχειρήματα, ὥστε τούς νίκησε χωρίς κανένα ἄλλο ὅπλο, τούς ἔπεισε μάλιστα νά πληρώνουν καί φόρο στήν αὐτοκρατορία. Σάν ἐγύρισε στήν Πόλη ὁ Συμεών, ζήτησε ἀπό τό Λέοντα τήν πραγματοποίηση τῆς ἐπιθυμίας του. Ἤθελε νά παραιτηθεῖ ἀπό τά ἐγκόσμιά του ἀξιώματα καί ν' ἀφιερωθεῖ ὁλοκληρωτικά στήν ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ. Νά γίνει καλόγερος. Μ' ὅλο πού ἡ λύπη τοῦ Λέοντα ἐστάθηκε μεγάλη, γιατί τό κράτος του ἔχανε τέτοιο πολύτιμο καί στρατηγικόν ἄντρα, δέ μπόρεσε νά τοῦ ἀρνηθεῖ τή χάρη. Καί ὁ μάγιστρος φόρεσε τό ράσο τοῦ μοναχοῦ κ' ἔλαβε τ' ὄνομα Συμεών. Ἀπό τότε ἀφιέρωσε τή ζωή του στήν ἔρευνα τοῦ μαρτυρικοῦ βίου τῶν Ἁγίων τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, τήν πλούτισε μέ πολλά νέα στοιχεῖα καί τή διαπλάτυνε ὅσο δέν ἔπαιρνε ἄλλο. Ταξίδευε στά κυριότερα μέρη τῆς αὐτοκρατορίας, μελετοῦσε τίς ἑλληνικές, καθώς

καὶ τὶς λατινικὲς πηγές, τὶς μετάφραζε μὲ θεόπνευστη γλώσσα — γι' αὐτὸ κ' ἐπονομάστηκε Μεταφράστης — ξόδευε τὴν περιουσία του γιὰ τὸν ἱερὸ τοῦτο σκοπὸ κ'ἔστελνε ὅπου ἔπρεπε διάφορους ἀνθρώπους ἐπίτηδες νὰ τοῦ μαζεύουν τὰ κυριότερα στοιχεῖα γιὰ τὴ συγγραφὴ τοῦ μεγάλου του συναξαριοῦ, ὅπου ἔκλεισε ὁλόκληρο τὸ μαρτυρολόγιο καὶ τὸ βίο 122 Ἁγίων. Ὁ Μιχαὴλ ὁ Ψελλός, ποὺ μὲ ἰδιαίτερο ἐνθουσιασμὸ ἐξύμνησε τὶς χριστιανικὲς ἀρετὲς καὶ τὸ ἠθικὸ μεγαλεῖο τοῦ Συμεών, μιλεῖ θαυμαστικὰ στὸ «Ἐγκώμιό» του γιὰ τὴν ἐκκλησιαστική του φιλολογία, τὶς μελωδίες, τοὺς ρητορικοὺς λόγους καὶ τὴν ὑψηλή του ἔμπνευση. Ἡ φήμη τοῦ Συμεὼν εἶχε ξεπεράσει τὰ ἑλληνικὰ ὅρια. Οἱ μεγάλοι ἐκκλησιαστικοὶ δάσκαλοι τῆς Ἰταλίας, ποὺ εἶχαν μεταφράσει τὰ ἔργα του στὴ γλώσσα τους, τὸν κατάταξαν, ὡς ἅγιο στὰ συναξάρια τους, ὡς Symeon Sanctus Anachoreta.

Ὅταν ὁ Συμεών, πρὶν γίνει καλόγερος, ἐπήγαινε ὡς στρατηγὸς Νικήτας στὴν Κρήτη μὲ τὸν Ἡμέριο, τὸν βρῆκε μεγάλη τρικυμία στὸ πέλαγος. Τὸ καράβι τους τοὺς ἀπρωξε στὴ Νιὸ κι ἀπὸ κεῖ οἱ ἄνεμοι τόφεραν στὴν Πάρο. Ἐκεῖ ζήτησαν καταφύγιο.

Τὸ πρῶτο ποὺ ἐτράβηξε τὴν προσοχή τους ἦταν ἡ Καταπολιανή, «ὁ ναὸς τὸν ὁποῖον βλέποντες τόσον μεγάλον καὶ ὡραιότατον ἐχαιρόμεθα», καθὼς ὁ ἴδιος ἱστορίζει. Μπῆκαν, προσκύνησαν καὶ λιβάνισαν. Ἐκεῖνο ποὺ πιὸ πολὺ ἐθαύμασε ὁ Συμεὼν ἦταν τὰ λευκὰ καὶ χρωματιστὰ μάρμαρα ποὺ στόλιζαν τοὺς τοίχους τῆς ἐκκλησίας μὲ τὴν καλλιτεχνική τους ὀρθομαρμάρωση. «Εἶχεν ἀκόμη ὁ ναὸς — καθὼς ἐξακολουθεῖ ὁ Συμεὼν — λείψανα τῆς παλαιᾶς ὡραιότητος καὶ ἦτο μὲ πολλὰς κολλώνας θεμελιωμένος καὶ ὅλος ἔσωθεν ἐνδεδυμένος μὲ πριονιστὰ μάρμαρα. Καὶ τόσον ἐλέπτυνεν οἱ τεχνίτης τὴν πέτραν καὶ τὴν ὕφανεν ὅπου σοῦ ἐφαίνετο ὁ τοῖχος ἐνδεδυμένος μὲ ἱμάτια βυσσινιὰ καὶ μὲ πορφυρὰ ὑφάσματα. Καὶ τόσην ἐπιτηδειότητα καὶ σπουδὴν ἔβαλεν εἰς τοιοῦτον ἔργον ὁ τεχνί-

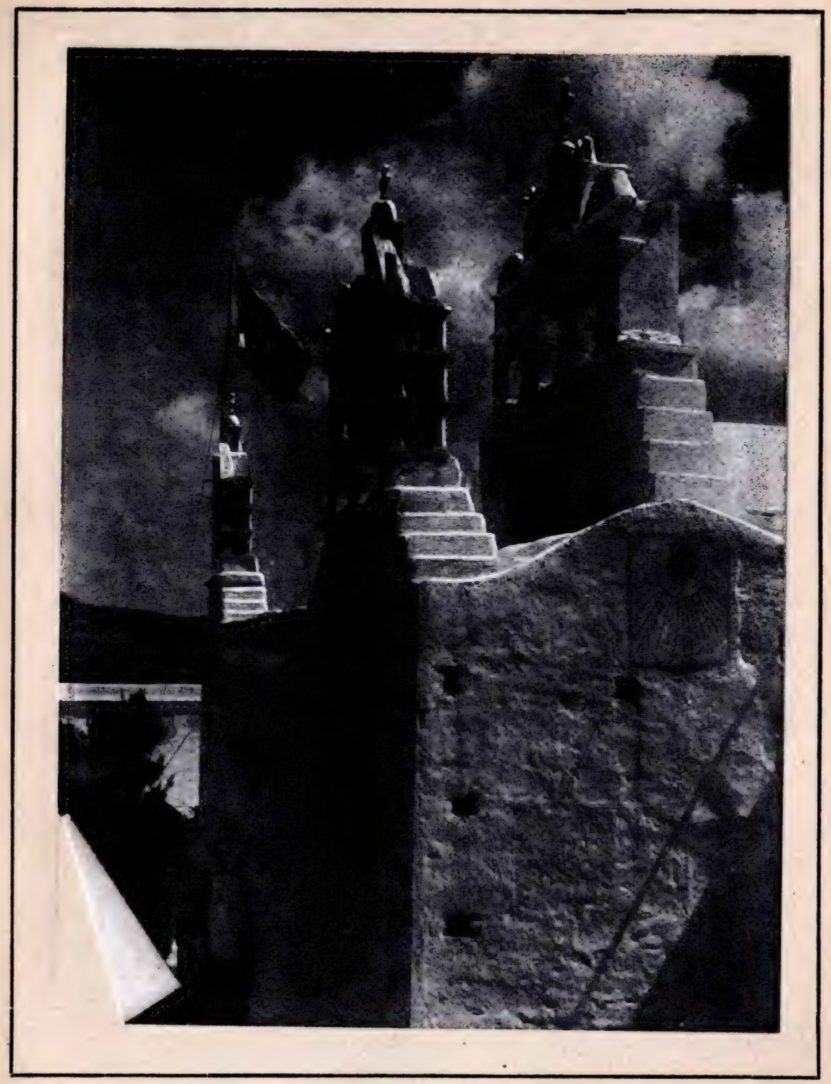

ΤΑ ΤΡΙΑ ΚΑΜΠΑΝΑΡΙΑ

της δπου προσεπάθησε νά δώση τό κάλλος καί τήν ὡραιότητα τῆς φύσεως είς τά άναίσθητα κτίσματα...». Καί άλλ' άκόμη, καθώς τά μεταφράζουν διάφοροι μοναχοί άπό τό ἱστορικό κείμενο στήν κλασική βυζαντινή γλώσσα. Μεταφέρουμ' ἐδῶ λίγες άπό τίς σχετικές φράσεις τοῦ μεγάλου συναξαριστή στό πρωτότυπο «...Ὁ δὲ ἦν ἄρα τις ἀξιοθέατος καί λείψανα σώζων ἔτι τῆς παλαιᾶς ὡραιότητος, σύμμετρος δὲ γάρ ἐδέδμητο πάντοθεν καί κίοσι συχνοῖς τῆς ἐκ βασιλικοῦ ἤρειστο λίθου, πριστῷ τε λίθῳ πάντα τοῖχον ἠμφίεστο παραπλησίως τοῖς κίοσιν. Είς τοσοῦτον δὲ τόν λίθον λεπτύνας ἐξύφανεν ὁ τεχνίτης, ὡς δοκεῖν ἐξ ὑφασμάτων τόν τοῖχον ἐνδεδύσθαι βυσίνων· τό δὲ μαρμαίρων τοῦ λίθου τοσαύτην ἐνέφανε τήν ὑγρότητα καί μαρμαρυγήν ὡς καί μαργάρων στιλβιδόνων νικᾶν· τοσοῦτον τό περιόν ὑπῆρχε τοῦ λίθου, μᾶλλον δ' ἡ σπουδή τοῦ τεχνίτου ὡς καί τό κάλλος ἐφιλονίκησε τῇ φύσει προσνεῖμαι. Ὡς δὲ τῆς σεβαστῆς καί θείας Τραπέζης τό ὑπερκείμενον ὀρόφιον ἔσω τῆς πύλης ἑοράκαμεν, κατεπλάγημεν τῆς τερπνότητος· οὐδὲ γάρ ἐώκει λίθου φύσιν ἔχειν τό τόρνευμα, οὐδὲ σιδήρῳ καί τέχνῃ λελαξεῦσθαι καί χείρεσιν· ἀλλ' οἷα τινι γάλακτι ὀπῷ φυραθέντι».

Μέσ' άπ' αὐτή τή σύντομη περιγραφή του ὁ Συμεών δέ μᾶς δίνει βέβαια ὁλοκληρωμένη τήν εἰκόνα τῆς Καταπολιανῆς σέ ὅλη τήν ἐπιβλητική διακοσμητική της μεγαλοπρέπεια, φωτίζει ὅμως μία πλευρά τῆς ἐσωτερικῆς μορφῆς τοῦ συνόλου της.

Ὁ Μποντελμόντι, περιηγητής τοῦ 15ου αἰώνα, ἀναφέρει ἕνα μαρμάρινο ναό στήν Πάρο ὅπου οἱ Λατῖνοι εἶχαν ἱδρύσει τό τυπικό τῆς καθολικῆς λειτουργίας καί πώς τόν εἶχαν τιτλοφορήσει Μητροπολιτικό ναό. Ὁ Κορονέλλι μιλεῖ γιά ἕνα εἶδος μαρμάρου, ὅπως τῆς Σαρδηνίας, πού λατομεῖται σ' αὐτή τή νῆσο καί πού χρησίμεψε στούς Ἕλληνες νά χτίσουν τόν καθεδρικό ναό τους ὅπου οἱ Λατῖνοι εἶχαν τό θυσιαστήριό τους στό ἀριστερό μέρος τοῦ πρόναου. Καί ὁ Σουαζέλ Γκουφφιέ μᾶς δίνει μερικές πληροφορίες πού δέ μᾶς ρίχνουν ὅμως ὅσο φῶς θά ἐπιθυμούσαμε.

Τὸ σκέπασμα τῆς Ἁγίας Τράπεζας,—ὀρόφιο— ποὺ μὲ τόσο θαυμασμὸ ἀναφέρει ὁ Συμεών, εἶναι τὸ «Μέγα Κιβώριο» ποὺ ἔχει κι αὐτὸ τὴν ἱστορία του πλεγμένη μὲ τὸ θρῦλο, ὅπως συνυφασμένη μὲ τοὺς θρύλους εἶναι καὶ ὅλη ἡ Καταπολιανή.

Σὰν ἔγινε τὸν 9ον αἰώνα ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Σαρακινῶν τῆς Κρήτης στὰ ἑλληνικὰ νησιά, ὁ ἀρχηγὸς τῶν κουρσάρων Νίσυρις, βλέποντας αὐτὸ τὸ κιβώριο, τόσο θαμπώθηκε ἀπὸ τὴν ὀμορφιά του, ὥστε ἀποφάσισε νὰ τὸ πάρει στὴν Κρήτη, γιὰ νὰ τὸ ἀφιερώσει στὸ ναὸ τοῦ Ἀγάρ. Ἀφοῦ τὸ μέτρησε, ἂν χωροῦσε νὰ βγεῖ ἀπὸ τὴν πόρτα, τὸ κατέβασε ἀπὸ τὴ θέση του. Τὴ στιγμὴ ὅμως ποὺ προσπαθοῦσε νὰ τὸ βγάλει, τὸ μάρμαρο μεγάλωνε καὶ ἡ πόρτα μίκραινε. Τὸ πείραμα ἔγινε πολλὲς φορὲς ὅσο ποὺ ὁ Νίσυρις ἀποφάσισε νὰ γκρεμίσει τὸν τοῖχο. Ἀλλὰ καὶ πάλι τοῦ κάκου. «Ἐκεῖνο πάντα ἐτράνευε διότι ὁ Θεὸς δὲν ἤθελε νὰ στερηθῇ ὁ ναός του τοιούτου ἐκλεκτοῦ πράγματος. Ἀλλὰ εἰς ὀλίγας ἡμέρας ὁ Νίσυρις ἔλαβε τὴν ἀξίαν τῆς αὐθαδείας του παίδευσιν καὶ ἐθραύσθη εἰς τὸ ἀκρωτήριον τοῦ Ἔγριπου ὅπου ὀνομάζουσι Ξυλοφάγον (ὁ Καφηρέας) καὶ ἐπνίγη μὲ ὅλους τοὺς συντρόφους του σύμψυχος».

Σὲ ἕν ἀπὸ τὰ ταξίδια του, ὅταν ὁ ἀρχικουρσάρος ἄραξε κάποτε στὴ Νάουσα, ἕνα χωριὸ τῆς Πάρου, εἶχε μέσ' στὸ καράβι του, μαζὶ μὲ ἄλλες σκλάβες χριστιανὲς ποὺ πήγαινε νὰ τὶς πουλήσει στὰ σκλαβοπάζαρα τῶν νησιῶν, καὶ μιὰ ὡραία κόρη, δεκαοχτὼ χρονῶν καλόγρια, τὴ Θεοκτίστη, ἀπὸ τὴ Μέθυμνα τῆς Μυτιλήνης. Ἡ νέα κατόρθωσε νὰ ξεφύγει τὴν προσοχὴ τοῦ μαύρου ἀρχηγοῦ καὶ δραπέτευσε ἀπ' τὸ καράβι. Τρομαγμένη πῆγε νὰ κρυφτεῖ σ' ἕνα πυκνὸ δάσος τῆς Πάρου, τρέχοντας ὅλη τὴ νύχτα καὶ ξεσκίζοντας τὰ πόδια της στ' ἀγκάθια καὶ στὶς πέτρες. Ὕστερ' ἀπὸ κάμποσο καιρὸ ζήτησε καταφύγιο στὸ ἐρημωμένο ἀπὸ τοὺς πολέμους Ἱερὸ τῆς Καταπολιανῆς. Ἐκεῖ ἀσκήτεψε τριάντα πέντε χρόνια, καθὼς λέει ὁ Συ-

Η ΠΡΟΣΟΨΗ ΤΟΥ ΝΑΟΥ

μεών στὸ βίο της, ποὺ τοῦ τὸν διηγήθηκε ἕνας καλόγερος «χλωμὸς τὴν ὄψιν καὶ ἀνυπόδητος, ἐνδεδυμένος τρίχινον φόρεμα, γλυκὺς τὸ νεῦμα καὶ ἥμερος ὡς Ἄγγελος», ποὺ κι αὐτὸς λεγότανε Συμεών. Εἶχαν καθήσει κοντὰ σὲ μιὰ δροσερὴ πηγὴ τῆς Παροικιᾶς ὅπου ὁ τόπος εἶταν σπαρμένος ἀπὸ κολῶνες ἀρχαίων ναῶν, ἀνάμεσα στὴν πυκνὴ καὶ καταπράσινη χλόη. Τὸ μέρος εἶταν ἥσυχο καὶ κατάλληλο «πρὸς θεῖα διηγήματα». Ἐκεῖ ὁ τότε στρατηγὸς Νικήτας, ἔμαθε μὲ ὅλες τὶς λεπτομέρειες ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ ἀσκητὴ ὅτι «ἡ Λεσβία παρθένος, ὡς φιλέρημος τρυγών, ὡς καλὴ περιστερὰ ἀκήρατος, ἄμωμος καὶ ἀμίαντος, ἀλλοιωθεῖσα τὴν καλὴν ἀλλοίωσιν τοῦ θείου ἔρωτος», κατὰ τὸ ἐμπνευ-

Η ΚΑΤΑΠΟΛΙΑΝΗ ΑΠ' ΤΟ ΛΙΜΑΝΙ

σμένο ὑμνολόγιό της, ἔγινε ἡ διαλεχτὴ νύφη τοῦ Χριστοῦ καὶ ζοῦσε μὲ λούπινα καὶ ἄγρια χόρτα. Τοῦ διηγήθηκε ὁλόκληρο τὸ βίο της ποὺ κι' ἐκεῖνος, ὁ μοναχός, τὸν ἔμαθε ἀπὸ ἕνα κυνηγό, αὐτόπτη μάρτυρα ποὺ πρόφτασε καὶ γνώρισε τὴ Θεοκτίστη στὰ τέλη τῆς ζωῆς της. Τοῦ ἐξιστόρησε λοιπὸν αὐτὸς ὁ κυνηγὸς ποὺ εἶχε ἔρθει μὲ ἄλλους συντρόφους του ἀπὸ τὸν Εὔριπο, νὰ κινηγήσουνε ἀγρίμια στὰ δάση τῆς Πάρου, αὐτὰ γιὰ τὴ Θεοκτίστη. Ἔτσι ποὺ μιὰ μέρα εἶχε ξεχωρίσει ἀπὸ τοὺς ἄλλους, κυνηγώντας ἕνα ζαρκάδι, βρέθηκε πρὸς τὸν κάμπο τῆς Παροικιᾶς καί, βλέποντας τὴ μεγάλη ἐκκλησία, μπῆκε νὰ προσκυνήσει. Εἶδε τότε στὰ δεξιὰ τῆς Ἅγιας Τράπεζας κάτι σὰν ἴσκιο νὰ

κουνιέται, ἕν' ἄσαρκο φάντασμα χωρὶς ροῦχα πούμοιαζε «σὰν ἀράχνη». Μιὰ παράξενη φωνὴ ἀκούστηκε τότε νὰ τοῦ λέει: «Στάσου, ἄνθρωπε, μὴν πλησιάζεις. Εἶμαι γυναίκα γυμνὴ καὶ ντρέπομαι. Ρῖξε μου τὸ πανωφόρι σου νὰ σκεπαστῶ, γιὰ νὰ σὲ πλησιάσω καὶ νὰ σοῦ διηγηθῶ τὴν ἱστορία μου». Ὁ κυνηγὸς τῆς ἔριξε τὸ μανδύα του κι' ἔφριξε ἀπὸ τὸ φόβο του σὰν εἶδε μπρός του ἕναν κινούμενο σκελετὸ μὲ ἄσπρες τρῖχες. Ἡσύχασε ὅμως ὅταν ἡ Θεοκτίστη ἔκανε τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ, γιὰ νὰ τὸν εὐλογήσει. Τότε τοῦ διηγήθηκε ὅσα μᾶς ἱστόρισε καὶ μᾶς ἱστορίζει ὁ Μεταφράστης. Τοῦ ζήτησε, ὅταν θὰ ξαναπήγαινε στὴ Πάρο νὰ τῆς ἔφερνε τὰ Ἅγια Μυστήρια, σ' ἕνα δοχεῖο καθαρὸ καὶ ἀμόλυντο, γιὰ νὰ κοινωνήσει. Αὐτὸ καὶ ἔγινε ὕστερ' ἀπὸ κάμποσο καιρό. Ὁ κυνηγὸς ηὗρε τὴ Θεοκτίστη νὰ φορεῖ τὸ ροῦχο του, ποὺ τῆς τὸ εἶχε ἀφήσει, κι ἀφοῦ μετάλαβε τὰ Ἅγια ποὺ αὐτὸς τῆς ἔφερε σ' ἕνα «πυξόμηλον» καὶ πῆρε τὴ εὐχή της, πῆγε πάλι στὰ δάση νὰ κυνηγήσει μὲ τοὺς συντρόφους του. Ὅταν ξαναγύρισε στὴν Καταπολιανή, μπῆκε ν' ἀποχαιρετίσει τὴν Ὁσία, ἀλλὰ τὴ βρῆκε πεθαμένη καὶ τυλιγμένη μὲ τὸ μανδύα του. Εἴτανε μόνος. Ἔσκυψε καὶ προσκύνησε τὸ λείψανό της κλαίγοντας. Τότε τοῦ ἦρθε στὸ νοῦ μιὰ ἰδέα. Νὰ τῆς κόψει τὸ χέρι, χωρὶς νὰ τὸ πεῖ σὲ κανένα καὶ νὰ τὸ πάρει μαζί του γιὰ φυλαχτὸ καὶ γιὰ τὴν ἱερή της θύμηση. Τὴ νύχτα ἡ παρέα τῶν κυνηγῶν ξεκίνησε νὰ φύγει μὲ τὸ καΐκι γιὰ τὸν τόπο τους, γιατὶ κι ὁ καιρὸς εἴτανε πρίμος. Τὸ καράβι ἔδειχνε κιόλας πὼς ἔβγαινε πλησίστιο ἀπὸ τὸν κόλπο. Ὅταν ὅμως τὸ πρωὶ ἀνάτειλε ὁ ἥλιος, ἐνῶ πίστευαν πὼς κόντευαν νὰ φτάσουνε στὶς ἀκτὲς τῆς Εὔβοιας, ἀφοῦ ὅλη τὴ νύχτα τὸ πλεούμενο ἀρμένιζε μὲ πανιὰ γεμάτα ἀγέρα, τὸ εἶδαν νὰ βρίσκεται ἀσάλευτο μέσα στὸ λιμάνι τῆς Παροικιᾶς. Τότε ὁ κυνηγὸς ποὺ κατάλαβε πὼς αὐτὸ ἔγινε ἀπὸ θέληση τῆς Ὁσίας, ὁμολόγησε στοὺς συντρόφους του τὴν πράξη του καὶ ξαναπῆγε στὴ θέση του τὸ ἱερὸ λείψανο. Ἀπὸ κείνη τὴ στιγμὴ «τὸ πλοῖον ἔτρεχεν ὡς ἀετὸς ὑπόπτερος».

Ἀπὸ τὴν ἀφήγηση τούτη ποὺ ἔφτασε ὡς ἐμᾶς ἀπὸ τὸ συναξαριστὴ Συμεών, φαίνεται πὼς τὸν αἰώνα ποὺ ἔζησε ἡ

ΕΝΑ ΜΕΡΟΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΟΣΟΨΗ ΚΑΙ ΤΑ ΚΕΛΛΙΑ

Ὁσία Θεοκτίστη—πού ἡ ζωή της καὶ ὁ θάνατός της καθὼς βλέπουμε εἶναι συνυφασμένα μ' ἕνα μέρος τῆς Ἱστορίας τῆς Καταπολιανῆς—ἡ Πάρος εἶταν ἔρημη γιὰ πολλὰ χρόνια, ἀφοῦ ἀργὰ καὶ ποῦ πήγαιν' ἐκεῖ κανένας κυνηγός στὰ γύρω δάση της κι ἀφοῦ, κατὰ τύχη, ὁ πρῶτος πού τὰ διηγεῖται εἶδε τὴν Ὁσία μέσα στὴν ἐγκαταλειμένη ἐκκλησία ὅπου οὔτε παπᾶς δὲν πήγαινε νὰ λειτουργήσει, καθὼς κι' οὔτε διαβατικὸς προσκυνητής. Ὥστε ἡ περιγραφὴ τοῦ ναοῦ ἀπό τὸ Συμεὼν ἔρχετ' ἔπειτ' ἀπὸ καταστροφὲς καὶ ἐρημώσεις νὰ μᾶς δώσει μιὰ ὄχι βέβαια, τέλειαν εἰκόνα τοῦ ἐσωτερικοῦ διάκοσμου τῆς ἐκκλησίας, ὅμως πού εἶναι ἄξια Ἰδιαίτερης προσοχῆς, ἀλλὰ καὶ νὰ μᾶς ἀφήσει νὰ φανταστοῦμε τὴν πρωτινή της αἴγλη καὶ μεγαλοπρέπεια.

Στούς αἰῶνες πού ἀκολούθησαν τήν περιγραφή τοῦ Συμεών, οἱ λεηλασίες στά νησιά τοῦ Ἀρχιπελάγους εἶχαν πάντα στόχο τήν Καταπολιανή. Ὕστερ' ἀπό τό Βαρβαρόσα, ἡ Πάρος ὑπόφερε τά πάνδεινα ἀπό τό Μουσταφᾶ Καπλάν πού κατάστρεψε ὅτι μπόρεσε ἀπ' τό νησί καί τό μεγάλο του ναό καί δέ σεβάστηκε παρά μόνο τούς ἀνεμόμυλους.

. . . .

«Ὅσα κακά μπορέσαν ὅλα τά κάμαν
ὅσοι στήν ἐκκλησία τότες ἐδράμαν
κ' ἡ Καταπολιανή ἡ εὐλογημένη
ἀπόμεινε κι αὐτήνη κουρσεμένη».

Ἀλλά καί οἱ Ἐνετοί, πού εἶχαν ἀσφαλῆ ὁρμητήρια τοῦ στόλου τους τούς κόλπους τῆς Πάρου, ἐστάθηκαν πολύ σκληρότεροι ἀπό τούς Τούρκους γιά τίς λεηλασίες καί τίς ἁρπαγές πού ἔκαναν στίς ἐκκλησίες καί στά μοναστήρια καί κυρίως σ' αὐτή τήν Καταπολιανή. Ἐδῶ πρέπει νά προσθέσουμε πώς ἡ Πάρος εἶχε ἄλλοτε πολλά μοναστήρια ὀρθόδοξα καί φράγκικα. Δεκαεφτά εἶταν ἀφιερωμένα στό ἀνατολικό δόγμα. Ἀπό τά ἀρχαιότερα εἶταν ὁ Ἅγιος Ἀντώνιος κι ἀπό τά σύγχρονα πού ἀκμάζουν, ἀνάμεσα Παροικιᾶς καί Νάουσας, τό μοναστήρι τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς γνωστό μέ τ' ὄνομα μονή τῆς Λογγομπάρδας. Κι ἐπειδή μιλοῦμε γιά παριανά μοναστήρια, θά φύγουμε γιά λίγο ἀπό τό κεντρικό μας θέμα, γιά νά γνωρίσουμε τήν ὅσο ἐνδιαφέρουσα τόσο καί κάπως ἀστεία ἱστορία τοῦ μικροῦ μοναστηριοῦ τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων πού ἀσπρίζει στά μέσα τοῦ μεγάλου βουνοῦ πού, κατά τήν ἀνατολή, κρατάει σύνορο στήν Παροικιά.

Σάν ἔπεσε τό Βυζάντιο, μαζί μέ ὅσους ἔφυγαν ἀπ' τήν Κωσταντινούπολη γιά τήν Ἰταλία, εἴτανε κι ἕνας Ἑπτανήσιος λεγόμενος Παυλάκης Γιορδάνης. Ἀφοῦ ἐγκατα-

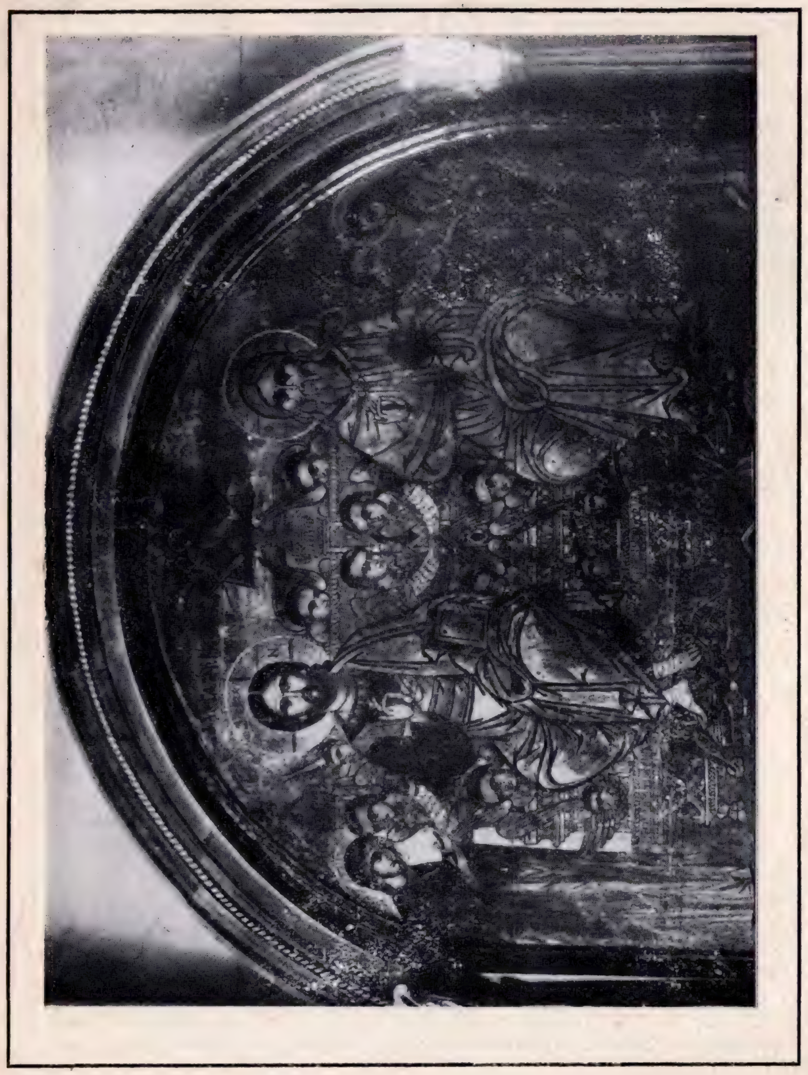

Η ΠΕΡΙΦΗΜΗ ΕΙΚΟΝΑ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΤΡΙΑΔΑΣ ΣΤΟ ΝΑΡΘΗΚΑ

στάθηκε στή Βενετιά, μή ἔχοντας ἄλλη περιουσία ἀπό ἕναν πετεινό πού τόν εἶχε γυμνάσει γιά κοκορομαχίες, ἄρχισε τή δουλειά του. Μ' αὐτό τόν τρόπο κέρδιζε τό ψωμί του βάζοντας τόν πετεινό του σέ δημόσια ἀγωνίσματα νά παλεύει μέ ἄλλα κοκορόπουλα. Κάποιος ὅμως Βενετός, πού κι αὐτός εἶχ' ἕναν κόκορα πού τοῦ τόν νικοῦσε κάθε φορά ὁ πετεινός τοῦ Παυλάκη, μίσησε τίς δόξες τοῦ ἀντίπαλου του καί σκότωσε τό ἄκακο πουλερικό. Ὁ Παυλάκης, ποῦχασε τό μόνο πόρο τῆς ζωῆς του ἀποφάσισε νά ἐκδικηθεῖ τό φθονερό Βενετό ξεκάνοντάς τον. Γιά νά σωθεῖ ἀπό τήν ἀντεκδίκηση, ἔφυγε μιά νύχτα κρυφά ἀπό τή Βενετιά. Περιπλανήθηκε ἀπό δῶ κι ἀπό κεῖ ὅσο πού τέλος οἱ ἄνεμοι τόν ἔβγαλαν στήν Πάρο. Ζήτησε καταφύγιο στό μεγάλο βουνό. Ἐκεῖ στά ἐρείπια κάποιου ἀρχαίου ναοῦ, ἴσως γιά νά ξεπλύνει τό ἁμάρτημά του, ἔβαλε τό πρῶτο θεμέλιο τοῦ μικροῦ μοναστηριοῦ πού μέ τόν καιρό συμπληρώθηκε ἀπό διάφορες δωρεές.

Ἔτσι πού τό βλέπουμε ν' ἀσπρίζει ψηλά στό μουντό βάθος τοῦ βουνοῦ τό μικρό μοναστηράκι, γυρίζει ὁ νοῦς μας πίσω στά μακρυνά ἐκεῖνα χρόνια. Κ' ἐνῶ ἡ σκέψη σοβαρεύεται ἀναπολώντας τά συνταραχτικά γεγονότα τῆς ἱστορίας, ἕνα χαμόγελο χαράζεται στά χείλη μας μπρός στήν κωμικοτραγικήν εἰκόνα τῆς κοκορομαχίας πού — ποιός θά μποροῦσε νά τό φανταστεῖ; — ἔγιν' αἰτία νά χτιστεῖ ἕνα μοναστήρι.

Ξαναγυρίζοντας στήν Καταπολιανή, θά τήν ἰδοῦμε τώρα στή σύγχρονή της μορφή, ἀφοῦ δώσουμε πρῶτα τό λόγο στήν ἐπιστημονική ἐξέταση τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ της τύπου καί ἀκούσουμε, μέσ' ἀπό πολύ γενικές γραμμές, τούς εἰδικούς πῶς καθορίζουν τό ρυθμό της καί σέ ποιά σειρά, ἀνάμεσα στούς μεγαλύτερους ἱστορικούς ναούς, τήν κατατάζουν.

Ἔπειτ' ἀπό τό κορυφαῖο μνημεῖο τῆς χριστιανοσύνης, τήν Ἅγια Σοφιά, ἔρχονται σέ ἀρχιτεκτονική μεγαλοπρέ-

πεια οἱ Ἅγιοι Ἀπόστολοι τῆς Πόλης καὶ ὁ Ἅγιος Ἰωάννης τῆς Ἐφέσου, χτίσματα ἐξαιρετικῆς μαθηματικῆς τόλμης, ποὺ συγγένευαν μὲ τὸν Ἅγιο Μάρκο τῆς Βενετίας, στεγασμένον, ὅπως καὶ οἱ πάρα πάνω ἐκκλησίες, μὲ πέντε τρούλλους. Τὸ σύστημα τοῦτο τῆς πεντάτρουλλης βασιλικῆς, γιὰ τὸ μέγεθος καὶ τὶς δυσκολίες τῆς ἐφαρμογῆς του, δὲ γενικεύτηκε στὶς χριστιανικὲς χῶρες. Ἐξὸν ἀπὸ τὶς μεταγενέστερες ἀντιγραφὲς τοῦ Ἅγιου Μάρκου ποὺ ἄρχισε τὸ 976 καὶ τέλειωσε τὸ 1008, καὶ τοῦ Saint Front, ποὺ χτίστηκε στὸ Perigueux τῆς Γαλλίας, τὸ 1112, λιγοστὰ μνημεῖα ποὺ κατέχουν ὅμοια στοιχεῖα θὰ μποροῦσε κανεὶς ν' ἀναφέρει. Ὁ ναὸς τῆς Καταπολιανῆς, τύπος σταυρικῆς βασιλικῆς μὲ τροῦλλο, ἔχει ἁπλούστερη στέγαση. Ὁ τροῦλλος της περιορίζεται μόνο στὸ κέντρο καὶ οἱ κεραῖες τοῦ σταυροῦ, πολὺ ἁπλωμένες σὲ μάκρος καὶ περιορισμένες στὸ πλάτος, στεγάζονται μὲ καμάρες, ὅπως γινότανε στὰ ἁπλὰ σταυρικὰ χτίσματα τῆς παλαιοχριστιανικῆς ἐποχῆς. Ὥστε ἡ Καταπολιανὴ ποὺ, κατὰ ἕνα μέρος, συγγενεύει μὲ τοὺς Ἁγίους Ἀποστόλους καὶ τὸ Θεολόγο τῆς Ἐφέσου, ἔρχεται στὴν τρίτη σειρὰ ὡς ἀρχιτεκτονικὸς τύπος ναοῦ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Καὶ τώρα, ἂς δοῦμε τὴν Καταπολιανὴ στὴ σημερινή της ὄψη μὲ τὸ ἁπλὸ βλέμμα τοῦ ταξιδιώτη ποὺ τὸν κεντρίζει καὶ κάποια βαθύτερη περιέργεια νὰ γνωρίσει ὅσα θὰ τοῦ δώσει ἡ ἀφήγηση τῶν ἄλλων καὶ ἡ προσωπικὴ του ἐντύπωση.

Ἀπὸ μιὰ μικρὴ δεντρόφυτη λεωφόρο φτάνουμε στὴν εἴσοδο τῆς μεγάλης αὐλῆς ποὺ τὴν κλείνουν ἀπὸ τὶς τρεῖς πλευρές της τριάντα ἕξη κελλιά, στηριγμένα πάνω σὲ κομψόγραμμες κολῶνες. Δέντρα καὶ ψηλὰ κυπαρίσσια ρίχνουν τὸν ἴσκιο τους στὰ μαρμάρινα πλακόστρωτα καὶ στοὺς ἁπλοὺς ἢ σκαλισμένους τάφους, ὅπου ἀναπαύονται παλιοὶ ἄρχοντες τῆς Πάρου, μὲ ἀνάμεσό τους τὴ μεγάλη ἡρωίδα τοῦ Εικοσιένα, τὴ Μαντὼ Μαυρογένους. Δὲ βλέ-

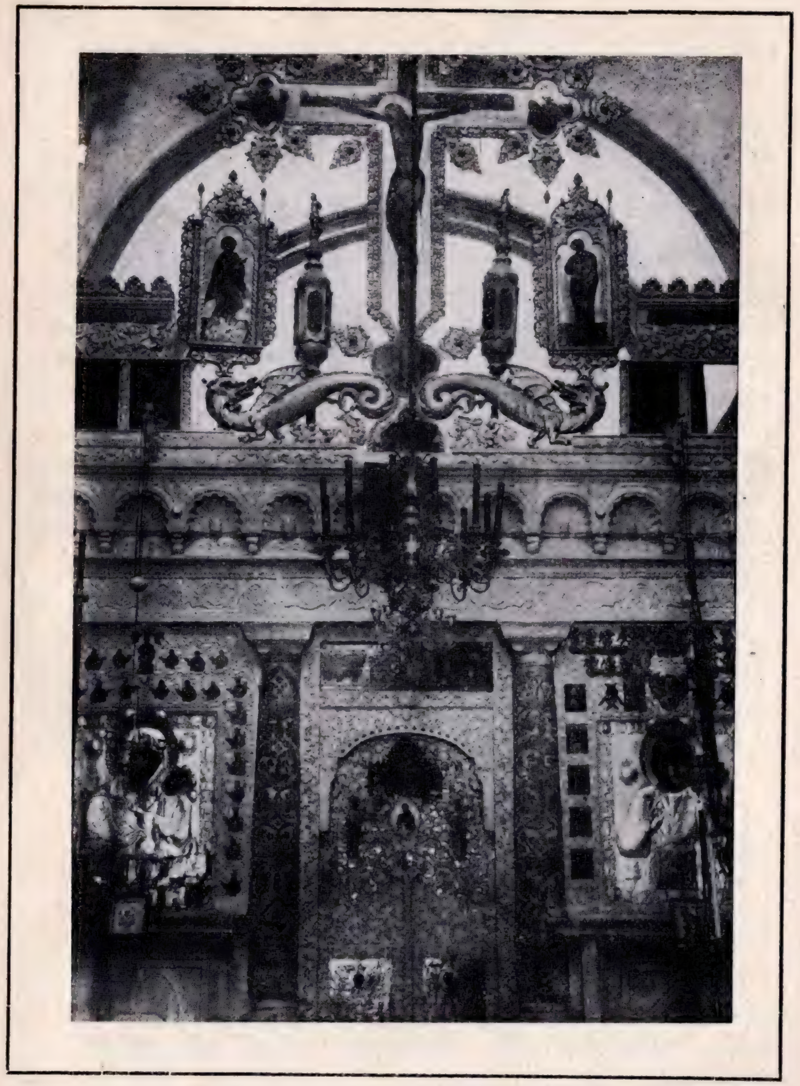

ΤΟ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΤΟΥ ΤΕΜΠΛΟΥ

πουμε ὅμως τ' ὄνομά της γραμμένο πουθενά. Ἐκεῖνοι πού φρόντισαν νά ἐντοιχίσουν ἀναμνηστική πλάκα ἔξω ἀπό τό σπίτι ὅπου πέθανε, σ' ἕνα στενό σοκκάκι τῆς Παροικιᾶς, ἡ θρυλική Μυκονιάτισσα, πῶς δέν ἐσκέφτηκαν νά χαράξουν τ' ὄνομά της καί πάνω στόν τάφο της; Θά ἦταν ἕνα συνειδητό χρέος εὐγνωμοσύνης καί τιμῆς σέ κείνην πού κράτησε μ' ἔξαλλον ἐνθουσιασμό τόν πυρσό τῆς λευτεριᾶς μας καί δόξασε, μέ τά ἡρωικά της κατορθώματα, τήν ἐθνική μας Ἱστορία.

Ἁπλή, χωρίς στολίδια καί κατάλευκη εἶναι ἡ πρόσοψη, ὅπως καί κατάλευκος εἶναι ἀπ' ἔξω ὅλος ὁ ναός, στεφανωμένος μέ τόν ἁπλόγραμμο κωνικό του τροῦλλο — πού δέν εἶναι ὁ ἀρχικός — κι ἀπό τά πλάγια πελεκητά καμπαναριά τοῦ νάρθηκα καί τό κεντρικό κωδωνοστάσιο μέ τά τρία ὀδοντωτά τόξα. Στήν κεντρική ἐξωτερική πύλη τοῦ νάρθηκα, χτισμένη σέ νεότερο στύλ μπαρόκ, στίς δυό πλευρές, βλέπουμε δύο χοντροσκαλισμένα ἀνάγλυφα πού χρησιμεύουν γιά βάθρα στίς δύο ἀρχαῖες δωρικές κολῶνες καί τό ἀέτωμα τῆς πόρτας. Ἀπό καλλιτεχνική ἄποψη δέν ἔχουν ἀξία, τραβοῦν ὅμως τήν προσοχή γιά τό θρύλο πού πλέχτηκε γύρω τους καί πού ἴσως νάχει τήν πηγή του σέ κάποια Ἱστορία μακρυσμένης ἐποχῆς. Καί νά τί μᾶς λέει αὐτός ὁ θρῦλος:

Ὅταν τόν καιρό τοῦ Ἰουστινιανοῦ τελείωσε «ὁ ἐν πολλαῖς κολώναις θεμελιωθείς ναός κ' ἔγινε ἡ τρυφή τῶν ὀφθαλμῶν», ἡ φήμη του διαδόθηκε σ' ὅλο τό Βυζάντιο. Βασιλιάδες κι' ἄρχοντες πήγαιναν νά τόν θαυμάσουν καί νά τόν προσκυνήσουν, κουβαλώντας δῶρα καί ἀναθήματα ἀπ' ὅλα τά μέρη τῆς αὐτοκρατορίας. Ἕνας ἀπό τούς ἀρχιμαστόρους τῆς Ἅγια Σοφιᾶς πού εἶχε ἀναθέσει — σύμφωνα μέ τήν παράδοση — σ' ἕνα μαθητή του, τόν κάλφα Ἰγνάτιο, ν' ἀναλάβει τό μεγάλο ἔργο, ξεκίνησε ἀπό τήν Πόλη κι' ἐπῆγε στήν Πάρο νά δεῖ ἄν, πραγματικά, αὐτή ἡ ἐκκλησία ἦταν ἄξια τόσης φήμης καί τόσου θαυμασμοῦ.

Μόλις τὴν ἀντίκρυσε, ἔνιωσε μιὰν ἀβάσταχτη ζήλεια στὴν ψυχή του. Ὁ κάλφας εἶχε ἀναδειχτεῖ ἀνώτερος στὴν ἔμπνευση ἀπὸ τὸν ἀρχιμάστορά του. Τοῦτος λοιπόν, νιώθοντας κάθε στιγμὴ νὰ τοῦ δαγκάνει τὸ φεῖδι τῆς ζήλειας τὰ σωθικά του, ἀποφάσισε νὰ βγάλει ἀπὸ τὴ μέση τὸν Ἰγνάτιο. Μὲ δόλιο τρόπο τὸν ἀνέβασε σ' ἕνα πύργο ψηλοῦ καμπαναριοῦ τάχα πὼς κάτι θέλει νὰ τοῦ δείξει. Μὲ μιὰν ἀπότομη κίνηση τὸν σπρώχνει στὸ κενό. Ὁ Ἰγνάτιος ὅμως προφταίνει καὶ τὸν ἁρπάζει ἀπὸ τὰ γένια τόσο δυνατά, ὥστε ἀρχιμάστορας καὶ κάλφας γκρεμίζονται, σ' ἕνα φρικιαστικὸ σύμπλεγμα, στὴν πλακόστρωτη αὐλὴ τῆς ἐκκλησίας, μπροστὰ στοῦ νάρθηκα τὴν πόρτα.

Δὲν ξέρουμε, ἂν ἡ παράδοση τούτη προέρχεται ἀπὸ μιὰ πραγματικότητα, ἴσως ὅμως καὶ νὰ ἔχει τὴν πηγή της στὰ δύο ἐξώγλυφα τῆς πόρτας πού, καθὼς ἐξηγοῦν οἱ Παριανοί, τὸ ἕνα παρασταίνει τὸ φθονερὸ ἀρχιμάστορα καὶ τ' ἄλλο τὸν ἀδικοσκοτωμένο κάλφα.

Καὶ γύρω ἀπὸ τὴν Παρηγορίτισσα τῆς Ἄρτας, ἕνας παρόμοιος θρῦλος ποὺ μοιάζει μὲ τὸν πάρα πάνω μῦθο τῆς Καταπολιανῆς καὶ ποὺ εἶναι συνηθισμένος γύρω ἀπὸ τὶς πιὸ παλιὲς μεγάλες βυζαντινὲς ἐκκλησίες, λέει ἀπάνω κάτω τὰ ἴδια.

Ἕνας περιηγητής, τοῦ 17ου αἰώνα, ὁ Ραντόλφο, ἀναφέρει μὲ ἄλλη μορφὴ αὐτὴ τὴν παράδοση σχετικὰ μὲ τὴν Καταπολιανή, λέγοντας πὼς ὁ ἀρχιτέκτονας τῆς Ἅγια Σοφιᾶς εἶχ' ἕνα μαθητὴ καταγόμενο ἀπὸ τὴν Πάρο ποὺ τὸ ἀρχιτεκτονικὸ καὶ τὸ καλλιτεχνικό του δαιμόνιο τὸν ἀνάδειξαν τόσο μεγάλο τεχνίτη, ὥστε ὁ δάσκαλός του τοῦ ἀνάθεσε τὴν οἰκοδόμηση τοῦ ἱστορικοῦ ναοῦ γιὰ νὰ τιμήσει ὁ νέος, μὲ τέτοιο ἀριστούργημα, τὴν ἰδιαίτερή του πατρίδα. Σὰν τέλειωσε τὸ ἔργο του ὁ μαθητὴς κάλεσε τὸ δάσκαλό του, γιὰ νὰ τοῦ δείξει τὸ κατόρθωμά του. Θαυμασμός, κατάπληξη ἀπὸ μέρος του γιὰ τὸ μαθητή του.

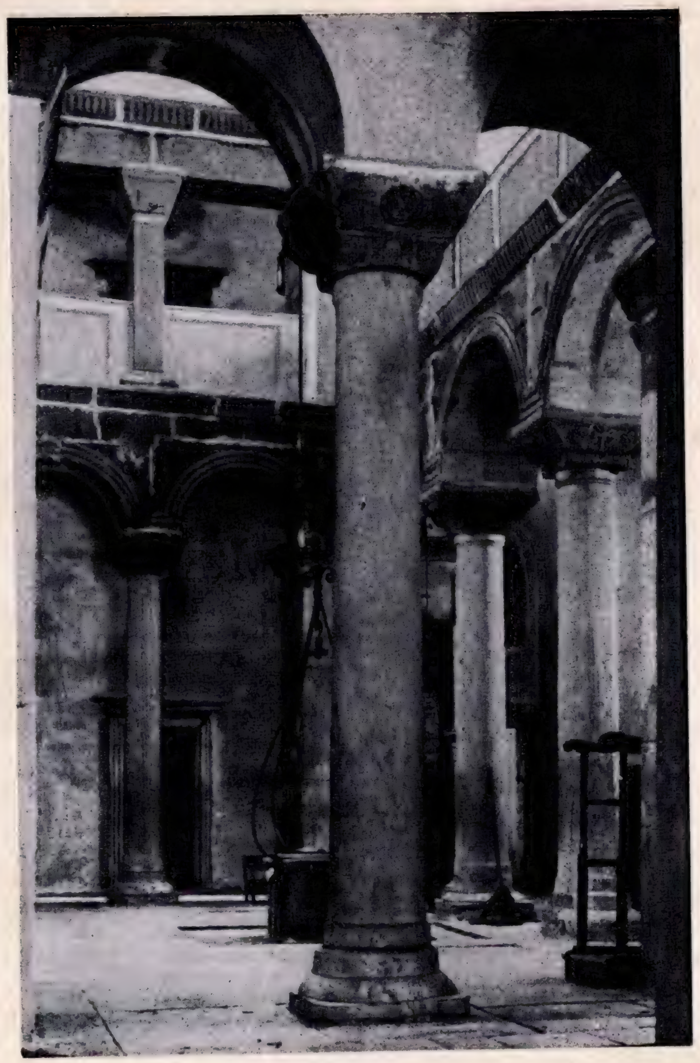

ΜΙΑ ΓΩΝΙΑ ΤΟΥ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ ΤΟΥ ΝΑΟΥ

Μόνο ἕνα μικρὸ λάθος, ἀνεπαίσθητο, παρατήρησε ὁ ἀρχιμάστορας. Τοῦτο πλήγωσε τὸ φιλότιμο τοῦ νέου ποὺ ἀπὸ τὴ στενοχώρια του ἔπεσε θεληματικὰ ἀπόνα καμπαναριὸ καὶ σκοτώθηκε. Ἡ παράδοση τούτη θυμίζει κάτι παρόμοιο πούγινε στὸν καθεδρικὸ ναὸ τῆς Bruges, στὴ Φλάντρα, ὅπου, γιὰ τὸν ἴδιο λόγο, ὁ ἀρχιτέκτονάς του ἔπεσε καὶ βρῆκε τὸ θάνατο στὴν αὐλὴ τῆς ἐκκλησίας.

Μὲ τὸ πέρασμα τῶν αἰώνων, μὲ τοὺς σεισμοὺς τῆς Σαντορίνης ποὺ εἶχαν μεγάλον ἀντίχτυπο στὴν Πάρο, μὲ τὶς ἐπιδρομὲς τῶν βαρβάρων καὶ μὲ τὶς ἀλλεπάλληλες ἐπισκευὲς ποὺ τῆς ἔγιναν, ὅπως μαρτυροῦν καὶ τὰ ὀξυκόρυφα τόξα τοῦ δυτικοῦ σκέλους τοῦ σταυροῦ μὲ τὴ φράγκικη μετασκευή, καθὼς κι' ὁ ἄκομψος καὶ κωνοειδὴς τροῦλλος, ποὺ πολλὲς φορὲς γκρεμίστηκε ἀπὸ τοὺς σεισμοὺς καὶ ποὺ οἱ Παριανοὶ μαστόροι τὸν ξανάχτισαν μὲ τὸ γοῦστο τους δίνοντάς του ἕνα σχῆμα «ὅμοιο μὲ τὸ μπαμπακερὸ σκοῦφο ποὺ φοροῦν οἱ χωρικοὶ τοῦ νησιοῦ», κατὰ μία πολὺ ἐπιτυχημένη παρομοίωση, ἡ Καταπολιανὴ ἔχει πολὺ χάσει ἀπὸ τὴν πρωτινὴ μορφή της. Ἀκόμη καὶ οἱ ἐσωτερικὲς καμάρες, κάτω καὶ ἀπάνω στὸ γυναικωνίτη, φαίνονται βαρειὲς ἀπὸ προσθῆκες ποὔγιναν στὸ μεταξὺ ἐκεῖ, καθὼς καὶ σὲ ἄλλα τμήματα τῆς ἐκκλησίας, ὥστε δύσκολα μπορεῖ κανεὶς νὰ καταλάβει τὸ θαυμασμὸ τοῦ Συμεών. Χρειάζεται — καθὼς εἶπ' ἕνας σοφὸς — μάτι ἐξασκημένο στὴν Ἱστορία καὶ στὴν τέχνη, γιὰ νὰ διακρίνει στὸ σημερινὸ τὸν παλιὸ ἐκεῖνο μεγαλόπρεπο ναὸ ποὺ ἐκίνησε τὸ θαυμασμὸ ἑνὸς λόγιου βυζαντινοῦ, λεπταίσθητου καὶ συνηθισμένου στὴ θέα ὡραίων μνημείων, ποὺ πέρασε τὴ ζωή του ἀνάμεσα στὶς μεγαλόπρεπες ἐκκλησίες τῆς πρωτεύουσας τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας.

Ἂς ὄψονται γιὰ τοῦτο μαζὶ μὲ τ' ἄλλα καὶ οἱ τρομεροὶ σεισμοὶ τοῦ 1733, ποὺ ἀποτελείωσαν τὸ ἔργο.

Εἶταν ἡμέρα Κυριακή, 9 τοῦ Δεκέμβρη, ποὺ μὲ τὸ ἡλιοβασίλεμα ἄρχισε ὁ πρῶτος σεισμὸς κι' ἀκολούθησαν ἄλλοι τρεῖς. Τὰ μεσάνυχτα ἔγινε ὁ δυνατότερος. Ὅλος ὁ πληθυσμὸς τοῦ νησιοῦ μαζεύτηκε στὴν Καταπολιανὴ κ' ἔκανε παράκληση ἐπὶ τρεῖς ἡμέρες. Ἔγινε τὴ νύχτα ἄλλος δυνατότερος. Τότε ἔπεσαν τὰ καμπαναριὰ κ' ἔγινε «κλαυθμὸς μέγας», καθὼς λέει μιὰ τοπικὴ διήγηση.

Μὲ ὅλ' αὐτὰ δὲν ξέρω γιατὶ ἡ Καταπολιανὴ μᾶς καθηλώνει ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ ποὺ θὰ τὴν ἀντικρύσουμε, μᾶς συναρπάζει, μᾶς ἐπιβάλλεται. Φαντάζει μέσ' στὴν ἁπλόγραμμη κορμοστασιά της σὰν ἕνα λευκὸ μυστήριο, σὰ μι' ἄϋλη πραγματικότητα. Κανένα περιττὸ ἀρχιτεκτονικὸ

Δ.Ε.Δ.Β.Π. ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΠΑΡΟΥ

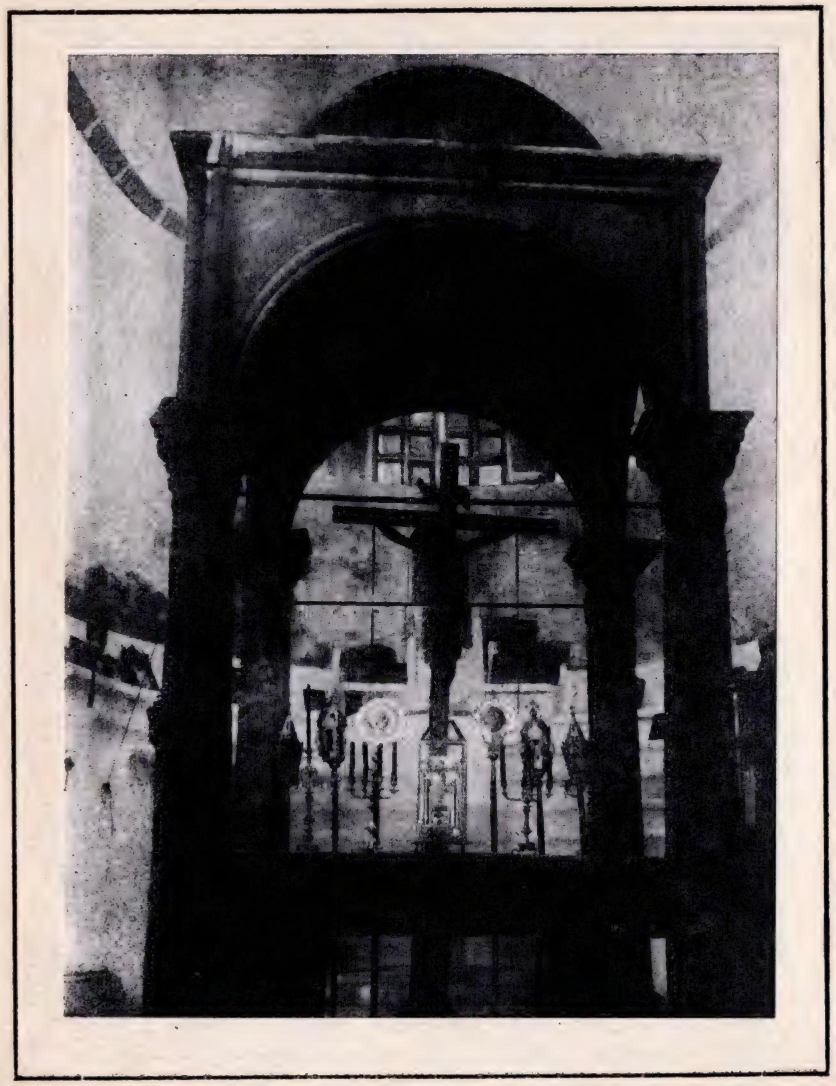

ΤΟ ΠΑΝΑΡΧΑΙΟ ΜΕΓΑ ΚΙΒΩΡΙΟ ΜΕΣΑ ΣΤΟ ΙΕΡΟ

στολίδι δὲν τῆς βαραίνει τὴν ὄψη, οὔτε κόσμημα κακόγουστο δὲν τῆς ταράζει τὴ γαλήνειαν ἁπλότητα τοῦ ρυθμοῦ της.

Κι' αὐτὸ εἶναι τὸ ξεχωριστὸ θέλγητρο τοῦ μεγαλείου της. Ἔχει στὸ σύνολό της, τὴ μορφὴ τῆς λιγερόπνοης ἀρχαϊκῆς γραμμῆς μεταφρασμένης στὸ πνεῦμα τὸ χριστιανικὸ καὶ προβάλλει σὰ μιὰ μετουσιωμένη αἰσθητικὴ δημιουργία.

Βλέποντας τὴν Καταπολιανὴ τυλιγμένη στὴν ἤρεμη ἁπαλή της ἀτμόσφαιρα τὴν ὁραματιζόμαστε μέσα στὸ λαμπερό της φωτοστέφανο τῶν πρώτων μεγαλείων της. Βλέπουμε ἀνάμεσ' ἀπὸ τὴ μορφή της νὰ ὀρθώνεται μπροστά μας τὸ δοξασμένο, τὸ ἡρωικὸ Βυζάντιο ποὺ κλείνει, μέσ' στοὺς χρυσοὺς ὅσο καὶ πολυτάραχους αἰῶνες του, τὴν πλατειὰ πνοὴ τοῦ κλασικοῦ ἑλληνισμοῦ ἀγκαλιασμένη μὲ τὸ ὕψος καὶ τὴν αἴγλη τῆς χριστιανικῆς μεγαλοσύνης.

Περνοῦμε τὸ κατώφλι τοῦ νάρθηκα. Τὴν προσοχή μας κρατάει ἀμέσως στὰ δεξιὰ μιὰ μεγάλη φορητὴ εἰκόνα αὐστηρῆς βυζαντινῆς τέχνης τοῦ 15ου αἰώνα. Στὸ πάνω μέρος ἱστορίζεται τὸ μυστήριο τῆς Ἁγίας Τριάδας, στὸ κάτω ἡ θεία λειτουργία καὶ ἡ χειροτονία Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου. Τὰ χρώματά της εἶναι ἁρμονικὰ κ' οἱ συνθετικὲς γραμμές της μαρτυροῦν πὼς ὁ ζωγράφος ποὺ τὴν ἔκανε εἶταν μεγάλος τεχνίτης. Μὲ ταπεινοσύνη σημειώνει σὲ μιὰν ἄκρη τοῦτα τὰ λόγια: «Διὰ χειρὸς Δημητρίου Ἱερέως».

Μέσα στὸ κεντρικὸ χτίσμα τοῦ φρουριακοῦ ναοῦ ποὺ ἔχει μάκρος 30 μέτρα καὶ πλάτος 24,40, χλιδὴ καὶ πλοῦτος διακοσμητικὸς ἀπὸ παντοῦ μᾶς περιζώνουν. Παλιὲς εἰκόνες, ξυλόγλυπτοι ἄμβωνες καὶ θρόνοι, πολύφωτα μανουάλια, χρυσοκάντηλα κ' ἕνα πλῆθος δῶρα εὐλαβικῶν ψυχῶν στὴν Κυρία τῶν Ἀγγέλων, ἑνώνουν τὴ λάμψη τους μὲ τὶς μυστηριακὲς σκιὲς μέσ' στὸ μισόφωτο τῆς ἐκκλησίας. Χρωματιστὰ μαρμαροσκαλίσματα σὲ κολῶνες στηρίζουν τὸ θολωτὸ γυναικωνίτη μὲ τὰ παμπάλαια θωράκια. Σὲ λίγα

ἀπὸ τὰ θωράκια του μέσα σὲ κύκλους, καθὼς καὶ μέσα σὲ φυλλοφόρα κιονόκρανα, εἶναι χαραγμένα τὰ μονογράμματα τοῦ 'Υλασίου 'Επισκόπου, ποὺ ἔμεναν ἄγνωστα ἐπὶ αἰῶνες κ' ἦρθαν στὸ φῶς τὸ 1891 ἀπὸ τὸ Γεώργιο Λαμπάκη. Ἡ ἀνακάλυψη τοῦ μονογράμματος τοῦ 'Υλασίου θεωρήθηκε μεγάλο ἱστορικὸ καὶ ἀρχαιολογικὸ γεγονός, γιατὶ πιστεύθηκε πὼς ὁ 'Υλάσιος εἴταν ὁ πρῶτος χτήτορας τοῦ ναοῦ, ἐπειδὴ ἔτσι συνειδιζόταν στὴν Πόλη, στὸ Μυστρᾶ καὶ ἀλλοῦ, νὰ χαράζεται τ' ὄνομα τοῦ χτήτορα τῆς ἐκκλησίας ἀπάνω στὰ θωράκια τοῦ γυναικωνίτη.

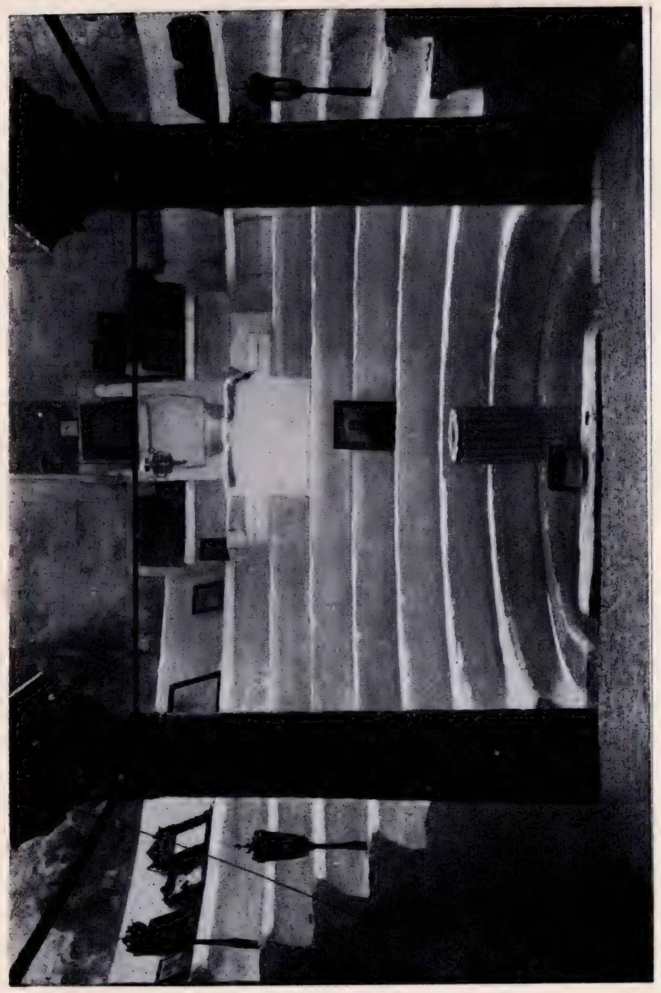

ΤΟ ΠΡΩΤΑΡΧΙΚΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟ ΣΥΝΘΡΟΝΟ ΜΕΣΑ ΣΤΟ ΙΕΡΟ

Θαυμαστό μαρμαρόγλυπτο κατόρθωμα εἶναι τὸ λεπτοδουλεμένο τέμπλο ποὺ πολλὰ του τμήματα χρονολογοῦνται ἀπὸ τὸν αἰώνα τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ποὺ κρατεῖ τὶς μεγάλες εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας καὶ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου. Τὶς παμπάλαιες αὐτὲς εἰκόνες τὶς ἐσκέπασε τὸ 1788 μὲ ἀσήμι, ἔργο κακόγουστης καὶ παρεξηγημένης εὐλάβειας, ὁ καθ' ὅλα μεγάλος Ἕλληνας πατριώτης, ἡγεμόνας τῆς Μολδοβλαχίας, Νικόλαος Μαυρογένης ποὺ πλήρωσε τὸν πατριωτισμό του μὲ τὴν καρατόμησή του ἀπὸ τὸ Σουλτάνο Σελὶμ τὸν Γ', στὰ 1790.

Οἱ Μαυρογένηδες ποὺ κρατοῦσαν ἀπὸ τὴν Πάρο καὶ ποὺ πολλὰ προνόμια κέρδισε τὸ νησὶ ἀπὸ τὴν πολιτική τους ἐπιρροὴ στὴν Πύλη, ἔκαναν μεγάλες δωρεὲς καὶ πολυδάπανες ἐπισκευὲς στὴν Καταπολιανή, ὅπως καὶ γέμισαν τὸ νησὶ μὲ μαρμάρινες πολυσκάλιστες βρύσες.

Τὶς μεγάλες ἀσημωμένες εἰκόνες τοῦ τέμπλου πλαισιώνουν μικροσκοπικὲς καλλιτεχνικότατες μικρογραφίες βυζαντινῆς τέχνης, πλεγμένες μὲ τὸ ξυλόγλυπτο ποὺ ἀποτελεῖ κι' αὐτὸ ἕνα μέρος τῆς περίτεχνης ντραντέλλας τοῦ τέμπλου.

Στὴ μέση τοῦ Ἱεροῦ, ποὺ τὸ πλάτος του εἶναι $12\,^{1}/_{2}$ μέτρα καὶ τὸ βάθος του 9,20, ἐπιβλητικὸ ἔργο σκαλιστικῆς τέχνης στέκει τὸ πανάρχαιο «Μέγα Κιβώριο» ἢ «Κουβούκλιο», ποὺ τὸ ἀναστήλωσαν οἱ Ἀκαδημαϊκοὶ βυζαντινολόγοι κ. Γ. Σωτηρίου καὶ κ. Ἀ. Ὀρλάνδος. Στεγάζει τὸν Ἐσταυρωμένο καὶ τὴν Ἅγια Τράπεζα ποὺ κάτωθέ της βρίσκεται ἡ πηγὴ τοῦ Ἁγιασμοῦ τῆς Καταπολιανῆς.

Στηρίζεται σὲ τέσσερις κολῶνες μαρμάρινες ἀρχαίου ἑλληνικοῦ ναοῦ μὲ τρυπητὰ παλαιοχριστιανικὰ κιονόκρανα, τῆς Ἰουστινιανῆς ἐποχῆς, ποὺ κρατοῦν τὶς τέσσερις ἀψῖδες ὅπου στέκει πάνωθέ τους ὁ μισοσφαιρικὸς μονοκόμματος —μάρμαρο monobloc— οὐρανίσκος στολισμένος μὲ σκαλιστὲς ἀχτινωτὲς ραβδώσεις. Αὐτὸ τὸ κιβώριο εἶν' ἐκεῖνο τὸ «ὀρόφιον» ποὺ τόσο παραστατικὰ περιγράφει ὁ Συμεὼν ὁ Μεταφράστης στὸ βίο τῆς Ὁσίας Θεοκτίστης καὶ ποὺ κέντρισε τὴν ἁρπαχτικὴ μανία τοῦ ἀρχικουρσάρου Νύσιρι. Ὁ θρύλος ἔπλεξε καὶ γύρω ἀπ'

αὐτό τις χρυσοκλωστές του μέ τό νῆμα τῆς εὐσέβειας καί τῆς χριστιανικῆς παράδοσης.

Λένε ἀκόμη πώς ὕστερ' ἀπό τήν ἀπολευτέρωση τοῦ Ἔθνους, ὅταν ἐπῆγαν Ἄγγλοι περιηγητές στήν Πάρο κ' εἶδαν τις κολῶνες τοῦ κιβώριου, τόσο θαμπώθηκαν ἀπ' τήν ἀρχαϊκή ὀμορφιά τοῦ μαρμάρου καί τήν τέχνη τῶν κιονόκρανων, ὥστε πρότειναν στήν τότε δημογεροντία τῆς Νάξου νά τις ἀντικαταστήσουν μέ κολῶνες σφυρηλατημένου χρυσοῦ ἀπάνω στις ἴδιες διαστάσεις καί νά πάρουν αὐτοί γι' ἀντάλλαγμα τις θαυμαστές στήλες τοῦ κιβώριου. Γιά καλή μας ὅμως τύχη ἡ δημογεροντία δέν παρασύρθηκε ἀπό τήν προσφορά τῶν ξένων. Κ' ἔτσι αὐτός ὁ θησαυρός ἔμεινε στή γῆ πού τόν ἐγέννησε καί πού τή δόξασε.

Αὐτά τά κιβώρια τά συνήθιζαν οἱ Βυζαντινοί σάν ἕνα εἶδος ἐπιστεγάσματα ἀπάνω ἀπό τήν Ἅγια Τράπεζα, καθώς τό ἀπόδειξαν οἱ ἀνασκαφές πού ἔγιναν σέ παλαιοχριστιανικές βασιλικές, ἀπό τούς πρώτους χριστιανικούς αἰῶνες.

Ἄλλο σημαντικό καί ἀξιοπρόσεχτο σημεῖο μέσα στό Ἱερό τῆς Καταπολιανῆς εἶναι τό μέγα μισοκυκλικό «Σύνθρονο» μέ ὀχτώ βαθμῖδες ἀμφιθεατρικά χτισμένες, στό βαθουλό μέρος τοῦ Ἱεροῦ, στή λεγόμενη ἀψίδα. Στή μέση τῶν δύο ἀπάνω σειρῶν στέκετ' ὁ μαρμάρινος θρόνος ὅπου καθόταν ὁ ἀρχιερέας, ἐνῶ στά πλάγια του ἔπαιρναν θέση οἱ παπάδες, κατά τις ἐπίσημες γιορτές, μέ τά χρυσά τους ἄμφια. Ὁ θρόνος αὐτός συμβολίζει τήν «οὐρανία καθέδρα τοῦ αἰωνίου ἀρχιερέως», τοῦ Ἰησοῦ, πού εἶναι ἡ κεφαλή τῆς ἐκκλησίας. Στήν ἀριστερή πλευρά τοῦ Σύνθρονου βλέπουμε τήν παλαιότατη «Πρόθεση», μιά σέ μικρογραφία ἐπανάληψη τοῦ μεγάλου κιβωρίου πού ἔχει γιά ὑπόβαθρό της ἕνα περίτεχνο λαξευμένο κιονόκρανο τοῦ ναοῦ τοῦ Διονύσου.

Ἀπό τά παλαιότερα τμήματα τοῦ ναοῦ εἶναι τό «Ἱερό Βαπτιστήριο», τρίκλητη μικρή βασιλική μέ τροῦλλο, πού προσθέτει ἕνα κατανυκτικό τόνο στό σπάνιο καί

ΕΝΑ ΤΜΗΜΑ ΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΩΝΙΤΗ

πολύπλοκο αὐτὸ οἰκοδόμημα, ποὺ κρατεῖ μέσα στοὺς σκοφωτισμούς του ὅλο τὸ μυστήριο μιᾶς ἐποχῆς γεμάτης μυστικόπαθην ἀνάταση γενιῶν ὁλόκληρων πρὸς τὰ ὑπερούσια καὶ τὰ φωτεινὰ ὁράματα τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Εἶναι μιὰ αἴθουσα στὴ νότια πλευρὰ τῆς ἐκκλησίας, ὅπου, πρὶν ἀπὸ τὴ βάφτιση, γινόταν ἡ κατήχηση ἐκείνων ποὺ ἤθελαν, μὲ τὸ ἅγιο βάπτισμα, νὰ βγοῦν ἀπὸ τὸ σκότος τῆς εἰδωλολατρείας στὸ φῶς τῆς Χριστιανοσύνης. Εἶναι τὸ ὑποβλητικότερο διαμέρισμα τῆς Καταπολιανῆς, γεμάτο θρησκευτικὴ ποίηση.

Ἡ πανάρχαια κολυμπήθρα, στὴν ἀνατολικὴ ἄκρη τῆς αἴθουσας, ἔχει σχῆμα σταυροῦ σκαμένου πολὺ βαθύτερ' ἀπὸ τὸ δάπεδο, μὲ γύρω τοιχώματα ἀπὸ ἄσπρο μάρμαρο ποὺ τὸ στολίζουν 36 σκαλιστοί, μέσα σὲ κύκλους, σταυροί, ὅπως καὶ τοὺς πεσσοὺς καὶ τὰ ὑπέρθυρα τοῦ βαπτιστήριου κοσμοῦνε δωρικὰ κυμάτια, ποὺ προέρχονται ἀπὸ ἀρχαίους ἑλληνικοὺς ναούς.

Κατὰ τὴ δύση, τὸ ἕνα σκέλος τοῦ σταυροῦ ἔχει τρεῖς βαθμίδες ἀπ' ὅπου κατέβαιναν ἐκεῖνοι ποὺ ἤθελαν νὰ βαπτιστοῦν καὶ ἄλλα τρία σκαλοπάτια κατὰ τὴν ἀνατολὴ ἀπ' ὅπου, ὕστερ' ἀπὸ τὸ βάφτισμα, οἱ νεοφώτιστοι ἀνέβαιναν πρὸς τὸ «φῶς τοῦ νοητοῦ Ἡλίου,» ἐνῶ στὴ μέση τῆς σταυρικῆς κολυμπήθρας, πάνω σὲ μιὰ κοντὴ κολώνα, ὅμοια μὲ πέτρινο βάθρο, ποὺ τὴν ἔλεγαν «Ἱερὴ νησίδα,» στεκόταν ὁ Ἱερέας γιὰ τὸ μυστήριο.

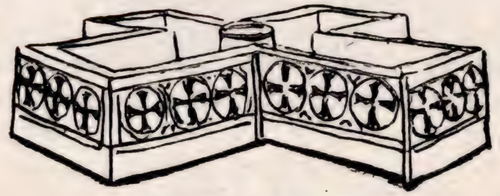

Η ΠΑΝΑΡΧΑΙΑ ΚΟΛΥΜΠΗΘΡΑ

Η Καταπολιανή ἔχει πολλὲς ἐπιγραφὲς ποὺ ἀναφέρουν τοὺς δωρητὲς καὶ τοὺς ἀνακαινιστές της ἀπὸ τὰ παλιότερα χρόνια, καθὼς καὶ μικρὰ παρεκκλήσια, ὅπως τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, τοῦ Ἁγίου Φιλίππου, τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ μέγα παρεκκλήσι τοῦ Ἅη Νικόλα ποὺ σὲ πολλὰ σημεῖα του εἶναι μιὰ μικρογραφία τοῦ μεγάλου ναοῦ.

Μιὰ παράδοση μάλιστα λέει πὼς ὁ ἀρχιτέκτονας τῆς Καταπολιανῆς, προτοῦ ἐπιχειρήσει τὴν οἰκοδόμησή της ἔλαβε ὡς ὑπόδειγμα τὸν Ἅη Νικόλα.

Βγαίνοντας ἀπὸ τὸ προσκύνημα τοῦ μεγάλου ναοῦ γεμάτοι κατανυχτικὴ ἐντύπωση, λίγα βήματα πρὸς τ' ἀριστερά, συναντοῦμε τὸν τάφο τῆς Ὁσίας Θεοκτίστης, ζωντανὸ μνημεῖο τῆς Ἱστορίας της.

Πηγαίνουμε νὰ δοῦμε στὴν ἀριστερὴ πλευρὰ τῶν κάτω κελλιῶν μιὰ πλούσια συλλογὴ ἀπὸ βυζαντινὲς παμπάλαιες εἰκόνες, ἱερὰ σκεύη, ἀρχιερατικὰ ἄμφια, εὐαγγέλια, τρίποδες ξυλόγλυπτους καὶ κάθε λογῆς σκαλισμένα σὲ χρυσὸ καὶ ἄργυρο ἐκκλησιαστικὰ εἴδη ποὺ σχηματίζουν ἕνα μικρὸ βυζαντινὸ μουσεῖο μέσα στὸ πλαίσιο τῆς Καταπολιανῆς ποὺ τόσο ἁρμονικὰ τοὺς ταιριάζει.

Ἡ διευθέτηση ὅλων αὐτῶν τῶν κειμηλίων ἔγινε ἀπὸ τὴν Παριανὴ ἀρχαιολόγο κ. Εἰρήνη Βαρούχα Θεοφιλοπούλου, μὲ τὴν πρόθυμη συνεργασία τοῦ Ἱερέα τῆς Καταπολιανῆς παπᾶ Γιώργη Σκαραμαγκᾶ καὶ πλουτίστηκε ἀκόμη περισσότερο ἀπὸ τὴ φωτισμένη φροντίδα τοῦ Σεβασμιώτατου Μητροπολίτη Παροναξίας κ. Χερουβείμ.

Γεμάτοι τώρα ἀπὸ ζωντανὲς εἰκόνες κι' ἀπὸ φανταστικὰ ὁράματα, συλλογιζόμαστε πὼς παραδόσεις, θρῦλοι κι' Ἱστορία μπερδεύονται στὸ χάος τῶν αἰώνων καὶ τυλίγουν σ' ἕνα ὑποβλητικότερο ἀκόμα μυστήριο τὴν Καταπολιανή. Ὁ θρῦλος, ὑφασμένος μὲ τὴν Ἱστορία, μᾶς ζωντανεύει ἐποχὲς ποὺ, ἐνῶ οἱ Ἱστορικοὶ καὶ οἱ ἐπιστήμονες δὲν μποροῦν νὰ τὶς ἀρνηθοῦν, δὲν τοὺς εἶναι ὅμως καὶ βολετὸ νὰ τὶς καθορίσουν καὶ νὰ τὶς τοποθετήσουν στὸν ὁριστικὸ χρονικὸ κύκλο ποὺ ἀνήκουν. Κ' ἔτσι ζοῦμε μετέωροι ἀνάμεσα

στὸ παραμῦθι καὶ στὴν πραγματικότητα ποὺ στολίζεται ἀκόμη μὲ περισσότερην αἴγλη, μὲ πιὸ λεπτὴ καὶ πιὸ βαθειὰ θρησκευτικὴ συγκίνηση.

Η ζωὴ κυλάει γαλήνια στὸ μακάριο νησὶ τῶν Κυκλάδων. Πάντα τὴν αὐγὴ καὶ τὰ δειλινά, τὴν ὥρα ποὺ χρυσίζει ὁ ἥλιος τὶς κορφὲς τῶν γύρω βουνῶν καὶ βάφει μὲ πυρόφλογες ἀναλαμπὲς τὰ σκοινιὰ τῶν καταρτιῶν καὶ τῶν ἀνεμομύλων τὰ πανιά, σὲ μιὰ ὑπερκόσμια συμφωνία σημαίνουν οἱ καμπάνες τῆς Καταπολιανῆς.

Μιὰ θεϊκὴ εὐλογία σὰ νὰ γεμίζει τὴ θάλασσα καὶ τὸν αἰθέρα κι ὅλα τὰ γύρω μαλακόγραμμα βουνά.

Κάποιοι ψαράδες ποὺ τραβοῦν στὸ μεγάλο ἀμμουδερὸ κόλπο τὰ δίχτυα τῆς τράτας τους γεμάτα ἀστραφτερὰ ψαράκια, στέκοντ' εὐλαβικά, βγάζουν τὸν ἱδρωμένο σκοῦφο τους καὶ κάνουν τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ. Ὁ ἀντίλαλος τῶν σήμαντρων φέρνει τὸ ἱερὸ μήνυμα κάποιων ὡραίων περασμένων καιρῶν καὶ διαλαλεῖ, μὲ τὴν ἁρμονική του μελωδία, πὼς τίποτα δὲ χάθηκε, πὼς τίποτα δὲν ἔσβυσε ἀπὸ τὴ μεγάλη ἑλληνικὴ παράδοση, τὴ βασισμένη στὴν Ἱστορία καὶ στὸ θρῦλο, στὴ θρησκεία καὶ στὴν ἀνώτερη πίστη ποὺ κλείνει τόσους ὡραίους κι' αἰώνιους φυλετικοὺς συμβολισμούς.

Φεύγοντας ἀπὸ τ' ὄμορφο νησὶ τὸ γεμάτο φῶς καὶ γαλήνια ψυχή, ρίχνουμ' εὐλαβικὲς ματιὲς στὴν Καταπολιανή. Κι ὅσο τὸ πλοῖο ξεμακραίνει, τὴν ἀποχαιρετοῦμε σιωπηλά, βαθειὰ καὶ στοργικά, σὰ μιὰ γλυκειὰ μητέρα ποὺ μᾶς ζέστανε μὲ καλοσύνη μεσ' τὴ μεγάλη της ἀγκαλιὰ καὶ ποὺ τ' ὅραμά της θὰ κρατοῦμε γιὰ χρόνια μέσα μας, σὰν ἕν' ἀπὸ τὰ πιὸ ἀξέχαστα, τὰ πιὸ ἀγαπημένα τῆς ζωῆς μας.

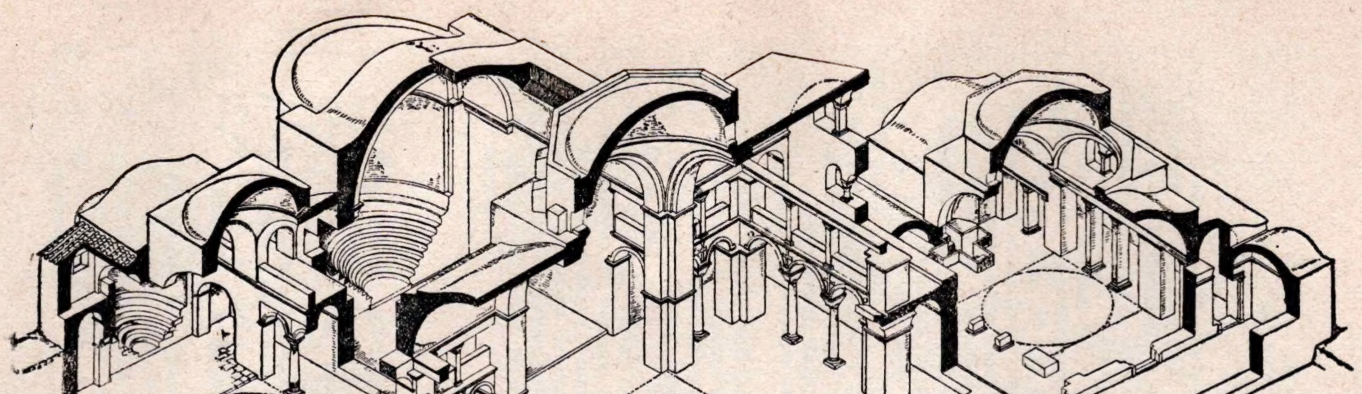

Ο ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

ΤΟ ΒΑΠΤΗΣΤΗΡΙΟ

Η ΜΕΓΑΛΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

Συνολικὴ ἀρχιτεκτονικὴ τομὴ τῆς Καταπολιανῆς κατὰ τὸ σχέδιο τῶν Jewell καὶ Hasluck

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Ἀδαμαντίου.— Ἑκατονταπυλιανή - Μεγάλη Ἑλλ. Ἐγκυκλοπαιδεία
Ν. Βέη (Bées).— Byzantinisch Neugriechische Jahrbrücher. Τόμ. Ι
Π. Γ. Ζερλέντη.— Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος. Τόμ. IV
Θεοφίλου Ἰωάννου.— Ἁγιολογικὰ μνημεῖα, Βενετία 1884
Ι. Ν. Καμπάνη.— Ἀρχαιολογικὰ Πάρου - Περιοδικὸν «Ἑβδομάς», 1886
Μ. Κρίσπη.— Ἡ Καταπολιανή. Φιλολογικὰ ἀνάλεκτα
Ν. Κυπραίου.— Τὰ Πάρια, Σῦρος 1911. Ἡ Ἑκατονταπυλιανή
Γ. Λαμπάκη.— Δελτίον Χριστιανικῆς καὶ Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας Τόμ. Ι, Ἀθῆναι 1912
Σ. Λάμπρου.— Ἡ Ἑκατονταπυλιανή, Νέος Ἑλληνομνήμων, Τόμ. 7 τοῦ 1910 καὶ Τόμ. 10 τοῦ 1913
Κ. Γ. Ναυπλιώτου.— Ἑκατονταπυλιανῆς τῆς Πάρου τὰ σωζόμενα, 1912
Γ. Κ. Γ. Ναυπλιώτου.— Θεοκτίστη ἡ Λεσβία
Ἀν. Ὀρλάνδου.— Ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἄρτης, Ἀθῆναι, 1912
Σωκρ. Παπαβασιλείου.— Αἱ βάσεις τοῦ κυκλαδικοῦ πολιτισμοῦ. Ἐπετηρὶς Λαογρ. καὶ Ἱστορικῆς Ἑταιρείας Κυκλαδ. πολιτισμοῦ καὶ τέχνης, Τόμ. 1935
Κοσμᾶ Πολίτη.— Ἑκάτη
Γ. Σωτηρίου.— Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον 1921 - 22, Τόμ. 7. Αἱ παλαιοχριστιανικαὶ βασιλικαὶ τῆς Ἑλλάδος — Ἀρχ. Ἐφημερὶς, 1929
» — Χριστιανικὴ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία, Ἀθῆναι, 1942
Ἀθηνᾶς Ταρσούλη.— Ἄσπρα νησιὰ - Πάρος

Caes Baronius.— Annales ecclesiastici, Τὸμ. 15, Venetia, 1906 - 7
Christof Bondelmonti.— Librum insularum, Lipsiae et Berolini, 1824
Manfred Bühlmann.— Die Kathédrale von Paros, Heidelberg, 1914
Choiseul Gouffier.— Voyage pittoresque dans l'Empire Ottoman, Τόμ. I Paris, 1842
P. Coronelli. - Isolario, Venezia, 1696
A. H. Jewel land F. W. Hasluck.— The Churche ot Panagia Hékatontapyliani in Paros, London, 1920
G. P. Migne.— Patrologia Greeca, 1864
Bernardo Randolfo.— Archipelago, 1687
J. P. Tournefort.— Relation d'un voyage du Levant, Τόμ. I. Amsterdam, 1718

Οἱ ἐκτὸς κειμένου φωταγραφίες παραχωρήθηκαν εὐγενικὰ ἀπὸ τὴ σεβαστὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ ναοῦ τῆς Καταπολιανῆς μὲ τὴ φιλικὴ φροντίδα τοῦ ζωγράφου κ. Λουκᾶ Γεραλῆ.

Ἡ φωτογραφία τῆς σελ. 33 προέρχεται ἀπὸ τὴν καλλιτεχνικὴ συλλογὴ τοῦ φωτογραφείου κ. Ν. Ζωγράφου.

Ἡ φωτογραφία «Μιὰ γωνιὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ναοῦ» σελ. 45 εἶναι παρμένη ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Manfred Bühlmann, Die Kathedrale von Paros, καθὼς καί ἡ σταυρικὴ κολυμπήθρα σελ. 59 εἶνε ξεσηκωμένη ἀπὸ τὸ ἴδιο βιβλίο.

Τὰ μανογράμματα τοῦ Ὑλασίου Ἐπισκόπου σελ. 35 καὶ 52 σχεδιάστηκαν ἀπὸ τὸ βιβλίο τῶν Jewell καὶ Hasluck-Die churche of Panagia Hékatontapyliani in Paros.

Τὸ σχέδιο σελ. 47 παρασταίνει τὸ φθονερὸ ἀρχιμάστορα, ποὺ μαζὶ μὲ ὅλα τ' ἄλλα γραμμωτὰ σχέδια καθὼς καὶ τὸ ἐξώφυλλο, εἶναι ἔργα τῆς συγγραφέως.

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ

Στὴ σελ. 14 διάβαζε Θεόληπτου ἀντὶ Θεόκλητου

» » 15 ἀρχή, μετὰ τὴ λέξη Πόλη, πρόσθεσε: Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀόρατη πόρτα λέει ἀκόμα ὁ λαὸς πὼς βγαίνει καὶ ξαναγυρίζει ἡ Παναγία στὸ σπίτι της.

ΕΡΓΑ ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ

Στὰ Βρόχια τῆς Ἀγάπης, διηγήματα, 1925.

Σπίθες καὶ τέφρες, ποιήματα, 1928.

Παλιὰ Ἀθήνα, λεύκωμα μὲ εἴκοσι σχέδια, 1929.

Φυσιολατρεία, μελέτη στὸ βιβλίο «Γύρω ἀπὸ τὸ παιδί», 1930.

Μαντὼ Μαυρογένους, Ιστορικὴ μονογραφία, 1932.

Ὁ Καπετὰν Μοναχός, διηγήγητα, 1933.

Κάστρα καὶ Πολιτεῖες τοῦ Μοριᾶ. Ταξιδιωτικὲς ἐντυπώσεις μὲ 200 σχέδια καὶ εἰκόνες τῆς συγγραφέως, 1934. Ἔπαινος Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἀπὸ τὸ μεγάλο λογοτεχνικό, φιλολογικό, ἀρχαιολογικὸ καὶ καλλιτεχνικὸ βραβεῖο τοῦ 1935.

Ἑλένη Ἀλταμούρα. Ἡ πρώτη ζωγράφος στὴν Ἑλλάδα ὕστερ' ἀπὸ τὸ Εἰκοσιένα. Βιογραφία, 1934.

Μαργαρίτα Ἀλβάνα Μηνιάτη. Βιογραφία τῆς Μεγάλης Κερκυραίας, Μούσας, Ἐμπνεύστριας καὶ συγγραφέως, 1935.

Ἄσπρα Νησιά. Ταξειδιωτικὲς ἐντυπώσεις μὲ σχέδια καὶ εἰκόνες τῆς συγγραφέως, 1939. Τὸ ἴδιο καὶ σὲ γαλλικὴ μετάφραση «Iles Blanches», 1940.

Ἑλληνικὲς φορεσιές. Καλλιτεχνικὸ λεύκωμα μὲ πρόλογο καὶ 65 ἔγχρωμες εἰκόνες τῆς ἰδίας, 1941.

Ημερομηνία επιστροφής

281.
ΤΑΡ

Βάρτσου, Πραξιτέλους 21 - Ἀθῆναι.

003012
ΚΣ